

Typografia ja visuaalisuus Harry Salmenniemen runoteoksessa *Texas,*
sakset

Helka Luostarinen
Kandidaatintutkielma
Kirjallisuus
Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Helka Luostarinen	
Työn nimi Typografia ja visuaalisuus Harry Salmenniemen runoteoksessa <i>Texas, sakset</i>	
Oppiaine Kirjallisuus	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 22 sivua + liitteet 8 sivua
Tiivistelmä <p>Tutkielmassani käsittelen Harry Salmenniemen runoteosta <i>Texas, sakset</i> (2010) typografian ja visuaalisuuden kautta. Pyrin tutkimuksessani selvittämään, millaisia typografisesti kohosteisia ja visuaalisia elementtejä teoksessa on sekä käsittelemään niiden luomia merkityksiä teoksessa. Metodina käytän multimodaalisuuden huomioivaa lähilukua, jonka avulla voin tarkastella yksityiskohtaisesti teoksen sisällön vuoksi myös sen visuaalisuutta kuten taittoa ja kuvitusta. Tutkimukseni teoreettinen tausta muodostuu typografian tutkimuksesta sekä visuaalisen- ja kokeellisen runouden tutkimuksesta.</p> <p>Jaan teoriataustaan nojaten teoksen analyysin typografisten elementtien tarkasteluun ja kuvituksen sekä muun visuaalisuuden tarkasteluun. Löytämäni typografiset elementit ovat fontit ja fonttikoot, taitto, asettelu ja tyhjä tila, kirjaimen tai sanan toisto sekä yliviivaus ja alleviivaus. Kuvitusta puolestaan ovat piirrookset ja muuta visuaalisuutta edustavat tekstiruudut ja viivat sekä teoksen kannet ja osastojako. Teoksen typografiset elementit esimerkiksi korostavat tiettyä tekstikohtaa, ohjaavat lukijaa ja rytmittävät tekstiä. Kuvitus edustaa teoksen minimalismia, sisältää ironiaa ja huumoria sekä sen suhde tekstiin on moninaista. Muu visuaalisuus puolestaan esimerkiksi rajaa kokonaisuuksia ja tukee teoksen hajanaista tunnelmaa.</p>	
Asiasanat typografia, visuaalinen runous, kokeellinen runous, konkreettinen runous, Harry Salmenniemi	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	AINEISTON ESITTELY.....	3
3	TEORIATAUSTA JA KÄSITTEET.....	5
	3.1 Typografia.....	5
	3.2 Visuaalinen runous.....	6
	3.3 Kokeellisuus suomalaisessa runoudessa.....	7
4	TEOKSEN TYPOGRAFISET ELEMENTIT.....	9
	4.1 Fontit ja fonttikoot.....	9
	4.2 Taitto, asettelu ja tyhjä tila.....	11
	4.3 Kirjaimen tai sanan toisto.....	12
	4.4 Yliviivaus ja alleviivaus.....	13
5	KUVITUS JA MUU VISUAALISUUS.....	15
	5.1 Piirrookset.....	15
	5.2 Tekstiruudut ja viivat.....	16
	5.3 Kannet ja osastojako.....	17
6	PÄÄTÄNTÖ.....	19
	LÄHTEET.....	21
	LIITTEET.....	23

1 JOHDANTO

Texas, sakset (2010) on Harry Salmenniemen kokeellinen runoteos, joka yhdistää muun muassa hakukonerunoutta, kollaasia, menetelmällisyyttä sekä minimalismia ja maksimalismia. Sen ominaispiirteisiin kuuluvat esimerkiksi sivunumeroimattomuus, tyhjän tilan hyödyntäminen sekä aukeamallisuus eli aukeamiin perustuva, yli sivurajojen leviävä taitto. Teos sisältää myös kuvitusta ja leikittelee yksittäisten sanojen, lauseiden ja rivien fonteilla ja fonttikoolla. *Texas, saksien* runot käsittelevät erilaisia nykykulttuurin ilmiöitä, kuten mielenterveysongelmia, yhteiskunnan medikalisoitumista sekä väkivaltaa ja sen erilaisia muotoja. Teos ottaa kantaa esimerkiksi näihin ilmiöihin kommentoimalla niitä runoissaan. *Texas, sakset* koostuu yhteensä neljästä osastosta, jotka erottuvat toisistaan tyhjillä sivuilla ja mustalla vaakatasossa olevalla palkilla.

Tutkielmassani tulen tarkastelemaan teoksen visuaalista puolta tutkimalla erilaisia typografisesti kohosteisia ja visuaalisia elementtejä sekä tarkastelemaan niiden luomia merkityksiä. Tämän lisäksi tutkin, millaisia visuaalisen ja kokeellisen runouden piirteitä teoksessa on. Käytän tutkimukseni metodina multimodaalisuuden huomioivaa lähilukua, jonka avulla pystyn analysoimaan yksityiskohtaisesti teoksen sisältöä ja visuaalisuutta. Multimodaalisuutta tarkastellessa voidaan huomioida kuvien lisäksi esimerkiksi kirjoituksen muut visuaaliset esitystavat, kuten taitto tai fonttikoko (Ventola 2006, 120–121). Lähiluku auttaa myös erilaisten visuaalisten elementtien nimeämisessä ja luokittelussa.

Typografiaa on tutkittu Suomessa kirjallisuuden näkökulmasta aiemmin vain vähän. Merkittävin ja toistaiseksi ainut löytämäni aiheesta tehty tutkimus on Veijo Pulkkisen *Runoilija latomossa: geneettinen tutkimus Aaro Hellaakosken Jääpeilistä* (2017), joka käsittelee kyseisen runokokoelman typografisen ulkoasun syntyhistoriaa sen käsikirjoitusten korjausvedosten kautta. Tutkimus tarkastelee kohdeteoksen kokeellista typografiaa toimintana ja aktiviteettina. Käytän analyysini apuna pääosin Johanna Druckerin teoriaa kokeellisesta typografiasta teoksesta *The visible word: experimental typography and modern art* (1994).

Visuaalista runoutta puolestaan on tutkittu suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa typografiaa enemmän. Matilda Koivisto tarkastelee pro gradu -tutkielmassaan *Kotimaisen nykyrunouden visuaaliset elementit* (2021) seitsemän suomalaisen nykyrunoteoksen visuaalisia elementtejä. Aion käyttää Koiviston tutkielmaa ja siinä nousevia huomioita myös oman tutkielmani apuna. Nykyrunouden visuaalisuutta tarkastellaan laajasti myös Anna Helteen teoksessa *Todellisuus pahoinpiteli runon* (2019), jonka artikkeleissa sivutaan esimerkiksi hakukonerunoutta, kuvarunoa ja kollaasimenetelmää. Tulen tutkielmassani tukeutumaan kyseiseen teokseen niin *Texas, saksien* käsittelyssä, kuin nykyrunouden luonteen kuvaamisessa.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisia typografisesti kohosteisia ja visuaalisia elementtejä teoksessa on?
2. Millaisia merkityksiä typografiset ja visuaaliset valinnat luovat teoksessa?

Texas, sakset sopii mielestäni tutkimuskohteeksi useammasta syystä. Teosta on relevanttia tutkia ensinnäkin siksi, että sillä on merkittävän asema suomalaisen nykyrunon kannalta. Kokoelma sai ilmestyessään paljon huomiota siihen nähden, että se on kokeellinen runoteos. *Texas, sakset* oli esillä mediassa ja useat kriitikot kirjoittivat siitä innostuneesti (Helle 2016, 108). Sen runsas tekstuaalinen ja visuaalinen sisältö on myös selkeästi inspiroinut muuta teoksen jälkeen ilmestynyttä suomalaista kokeellista runoutta niin 2010-luvulla kuin sen jälkeen. *Texas, sakset* on mielestäni hyvä tutkimuskohde myös sen yhteiskunnallisen ulottuvuuden vuoksi. Anna Helle (2016, 109) esimerkiksi mainitsee teoksen heijastavan ja kommentoivan 2010-luvun ajankuvaa ja toimivan eräänlaisena otoksena sen puheenaiheista ja -tavoista. Ajattelen myös itse, että kokoelman aiheet ovat edelleen ajankohtaisia, vaikka julkaisuajankohdasta on jo yli 10 vuotta.

Texas, sakset sopii tutkittavaksi myös siksi, että siitä tehty aiempi tutkimus jättää selkeän tutkimusaukon omalle tutkielmalleni. Anna Helle (2016; 2019) on tutkinut teosta väkivallan ja väkivaltaisten affektien näkökulmasta teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa* sekä affektiivisen sarjallisuuden näkökulmasta teoksessa *Todellisuus pahoinpiteli runon*. Juri Joensuu (2012; 2020) on puolestaan tutkinut teosta väitöskirjassaan *Menetelmät, kokeet, koneet* hakukonerunouden kautta sekä tarkastellut teokseen sisältyvää tekstin yliviivaamista artikkelissaan *Turmelua, pahoinpitelyä, luovaa väärinkäyttöä: Näkökulmia kirjalliseen tuhontaan*.

Myös esimerkiksi Aapo Siippainen (2015) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan teosta hakukonerunouden näkökulmasta ja Veera Kiurujoki (2015) postmodernin myöhäiskapitalismin kritiikin kautta. Aikaisempi tutkimus on kiinnittänyt siis huomiota lähinnä teoksen tekstin sisällölliseen puoleen, joten sitä on edelleen sopiva tutkia visuaalisesta näkökulmasta. Pyrin siis typografisiin ja visuaalisiin keinoihin keskittyvällä tutkielmallani paikkaamaan tätä *Texas, saksien* visuaaliseen puoleen liittyvää tutkimusaukkoa.

2 AINEISTON ESITTELY

Harry Salmenniemi (s.1983) on jyvaskyläläinen kirjailija ja yksi suomalaisen nykykirjallisuuden keskeisimmistä nimistä. Salmenniemi tunnetaan etenkin kokeellisesta runoudestaan. Hän on julkaissut seitsemän runoteosta *Virrata että* (2008), *Texas, sakset* (2010), *Runojä* (2011), *Kivirivit* (2013), *Pimeän lehdet* (2015), *Yö ja lasi* (2018) ja *Kuume* (2022). Lyriikan lisäksi Salmenniemi on julkaissut neliosaisen novellikokoelman (2017–2021) sekä romaanin *Varjotajunta* (2023). Salmenniemen tuotantoa yhdistää kokeellisuus niin lyriikassa kuin proosassa, arkisten ja tutujen asioiden kuvaaminen yllättävästä tai epätyypillisestä näkökulmasta sekä teosten sisällä vallitseva variaatio esimerkiksi kirjoitustyyliä. Kirjailijan teoksissa pohditaan ja tarkastellaan usein maailmaa ja yhteiskunnan rakenteita sekä peilataan itseä muihin ihmisiin.

Texas, sakset on Salmenniemen toinen julkaistu teos. Teos edustaa kirjailijan kokeellisinta tuotantoa. Se on lajiltaan kokeellista nykyrunoa ja yhdistelee monenlaisia runokeinoja. *Texas, saksien* kirjoittamisessa on hyödynnetty niin hakukoneita, löydettyä tekstiä, kuin erilaisia menetelmiä ja rajoitteita, suuri osa teoksen sisällöstä perustuu siis valmiina olleeseen ja sittemmin muokattuun tekstiin. Hakukonerunoudella tarkoitetaan suunniteltujen internethakujen pohjalta tuotettua tekstikollaasia. Tähän liittyy myös käsite *flarf*. Se tarkoittaa amerikkalaislähtöistä kirjoittamisen menetelmää, joka ammentaa sisältöä huonosta kielestä ja internetin banaaleista kirjoitustavoista tai hakukoneista (Joensuu 2012, 176; 299). Flarfin ominaispiirteitä ovat esimerkiksi alatyylisyys, kielivirheet ja yhteiskuntakriittisyys (Helle, 2016). Etenkin yhteiskuntakriittisyys näkyy teoksessa siinä, millaisia aiheita hakukoneiden avulla löytyneissä teksteissä on. Esille nousevat esimerkiksi pahoinvointi ja vähäosaisuus näennäisesti toimivassa yhteiskunnassa. Myös alatyylisyys näkyy useassa kohdassa läpi teoksen, esimerkiksi rivissä ”kuva kalustasi on iso plussa” (TS, 1. osio) Hakukonemenetelmä luo teoksessa rikkonaisuutta ja koomisuutta, kun toisiinsa liittymättömiä lauseita yhdistellään. Toisaalta juuri tekstien aiheiden avulla on mahdollista yhdistellä yksittäisiä lauseita toisiinsa ja suuremmaksi kokonaisuudeksi.

Texas, saksissa on sen tekotavan vuoksi useita puhujia. Vaikka teoksessa on paljon minämuotoisia katkelmia, on niistä erotettavissa selkeästi moniäänisempi joukko yhden puhujan sijaan. Teoksen rakenne on myös tavallisesta runoteoksesta poikkeava. *Texas, sakset* koostu yhteensä neljästä toisistaan erottuvasta osasta. Osastoja toisistaan erottavat tyhjät sivut ja vaakatasossa olevat mustat palkit. Osiot eroavat visuaalisesti toisistaan, mutta niissä on myös paikoitellen samankaltaisuutta. Niin kuin Helle (2016, 111) osoittaa, teoksessa ei ole sivunumeroita tai muita kehystekstejä. Sivunumeroiden puuttumisen vuoksi teosta ei tarvitse lukea lineaarisesti, en itsekkään

halua numeroida sivuja vaan viittaaan osastoihin. Seuraavaksi kuvailen jokaista teoksen osastoa lyhyesti visuaalisuuden ja sisällön kautta.

Kokoelman ensimmäinen osasto alkaa sanalla minä. Se sisältää paljon tilastomaista tekstiä ja siinä toistuu useasti joka viides -rakenne, esimerkiksi kohdassa: ”joka viides rekrytoija käyttää elämänsä verkosta” (*Texas, sakset*, 1. osasto, tästä eteenpäin TS). Tämän lisäksi ensimmäisessä osastossa toistuu hän-rakenne, kuten: ”hän menetti näkönsä pelastaessaan sokean miehen rekan alta” (TS, 1. osasto). Rakenteiden toisto synnyttää vaikutelmaa suuremmasta joukosta asioita ja tekee tekstistä paikoittain listamaista. Rakenteiden yhteydessä nousee esiin myös useampi yhteiskunnallinen aihe, esimerkiksi työttömyys ja erilaiset sairaudet. Osasto muistuttaa alun taitoltaan Stephane Mallarmén visuaalisen runouden klassikkoteosta *Nopanheitto* (1897). Vaikutelma syntyy samankaltaisesta ilmavasta asettelusta ja taitosta. Lisäksi *Texas, saksien* alussa on täysin samoja, suurella fonttikooalla kirjoitettuja sanoja kuin *Nopanheitossa* eli intertekstuaalisia viittauksia. Visuaalisesti merkittävää on myös se, että ensimmäisen osaston tekstitiheys on sen keskivaiheilla suurin, kun taas alussa ja lopussa taitto on väljempää. Ensimmäinen osasto sisältää tekstin lisäksi myös piirrettyä kuvitusta.

Toisen osaston ensimmäinen sanan on *häpeä*. Osasto rakentuu proosarunoa muistuttavista tekstikatkelmista ja niiden alapuolelle on listatuista alaviitteistä. Viitteiden alkuperä ei selviä, eivätkä ne näytä suoranaisesti liittyvän yläpuolella olevaan tekstiin. Myöskään proosarunoa muistuttavat katkelmat eivät muodosta lineaarista jatkumoa, vaan ovat pikemminkin peräkkäinen joukko erilaisista lähteistä lainattuja tekstejä. Toinen osasto on tekstiasultaan johdonmukaisempi kuin ensimmäinen. Siinä on käytössä vain yksi fontti ja fonttikoko sekä jokaisella sivulla on sama asettelu. Toinen osasto on myös teoksen lyhyin.

Kolmannen osaston ensimmäinen sana on *tämä* ja se sisältää paljon yksittäisten kirjainten, sanojen ja ranteiden toistoa. Osastossa on esimerkiksi anagrammeja ja erilaisia sanaleikkejä, kuten: ”Ylinen Ystäväni Ylermi & Alinen Aistillinen Aatami” (TS, 3. osasto). Osastossa on myös useampia kohtia, joissa teksti toimii kommentaarina itselleen, esimerkiksi: ”tämä erinomaiselta vaikuttava katkelma” (TS, 3. osasto). Myös kolmannessa osiossa käytetään vain yhtä fonttia ja yhdenmukaista asettelua. Neljännen ja viimeisen osaston ensimmäinen sana on *nyt*, ja se on pituudeltaan osastoista pisin, lähes puolet teoksesta. Osaston alkupuoli koostuu saman, suurehkon rivivälin etäisyydellä toisistaan olevista väitelauseista. Tämän jälkeen tekstin asettelu muuttuu ja sivut muuttuvat tekstin tasolla runsaammiksi ja levottomammiksi. Ennen osion puoliväliä alun nyt-sana ainoana sivulla olevana tekstinä toistuu, toimien eräänlaisena avauksena teoksen moniulotteisimmille sivuille. Loppua kohden tekstimassa kuitenkin harvenee jälleen. Neljännessä osastossa erilaisten visuaalisesti kohosoteisten ja typografisten keinojen käyttö on monipuolisinta.

3 TEORIATAUSTA JA KÄSITTEET

Tutkimukseni teoriataustana käytän typografian, visuaalisen runouden ja kokeellisen suomalaisen runouden tutkimuksen tutkimusperinteitä. Tutkimuksen keskeisimmät käsitteet ovat puolestaan typografia, kokeellinen runous ja visuaalinen runous. Typografian osalta käytän keskeisimpänä pohjana Johanna Druckerin teosta *The visible word: experimental typography and modern art* (1994) sekä hänen kirjoittamaansa lukua typografiasta teoksessa *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics* (2012). Visuaalisen runouden osalta hyödynnän Juri Joensuun (2012; 2020) väitöskirjaa sekä kirjallista tuhontaa käsittelevää tutkimusartikkelia, Sakari Katajamäen artikkelia konkreettisesta runoudesta teoksessa *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus* (2007). Lisäksi hyödynnän Kai Mikkosen teosta *Kuva ja sana* (2005) kuvan ja sanan välisen suhteen käsittelyssä. Kokeellisen runouden kohdalla pohjaan tutkimukseni etenkin Anna Helteen teokseen *Todellisuus pahoinpiteli runon: Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomenkielisessä nykyrunoudessa* (2019).

3.1 Typografia

Sana typografia juontuu muinaiskreikan sanoista *túpos* (kuva) ja *gráfein* (kirjoittaa). Typografialla tarkoitetaan tekstin asettelua säännönmukaisesti muotoilluilla ja toistettavilla kirjaimilla, jotka on valmistettu esimerkiksi metallista tai tuotettu digitaalisesti. Typografian historia on todella pitkä, ulottuen noin 5000 vuoden päähän kalligrafian kehitykseen. Yleisesti ottaen typografisiin – kuten kalligrafisiin – tekniikoihin liittyy kulttuurisia ja historiallisia assosiaatioita, ja ne ovat olennainen osa runojen sommittelua. (Drucker 2012, 1475.)

Kokeellinen typografia oli modernistisen taiteen ja kirjallisuuden liikkeiden olennainen ja hyvin näkyvä osa, ja sen voi todeta olevan yhtä lailla teoreettinen käytäntö kuin manifestit, julisteet, tutkielmat ja kriittiset tekstit, joiden tuottamiseen sitä usein käytettiin (Drucker 1994, 9). Typografisilla kokeiluilla on siis arvoa myös muussa taiteessa kirjallisuuden ulkopuolella. Runous onkin tekstuaalisen tasonsa lisäksi myös visuaalinen taidemuoto.

Digitalisoituminen on myös laajentanut typografian käytön ulottuvuuksia, antaen kelle tahansa mahdollisuuden muokata tekstiään monilla erilaisilla tavoilla, muun muassa fontin ja sen koon, rivinvaihtojen sekä välimerkkien osalta. Näiden lisäksi digitaalisuus on mahdollistanut valokuvien, piirrosten, algoritmien ja jopa animaatioiden hyödyntämisen osana runoutta. (Drucker 2012, 1476.) Digitaalisuus mullisti analogisen typografian hitaat ja systemaattisen mekaaniset

prosessit, johon esimerkiksi kirjapainokoneet puskiivat, mahdollistaen muutosten ja kokeilujen tekemisen lennosta. (Drucker 2012, 1476.) Vaikka digitaalisesta kirjapainosta on tullut nykyaikana normi, jotkut kirjailijat suosivat perinteisiä painotapoja tyylikeinona. Esimerkiksi Raisa Marjamäen teoksessa *Ei kenenkään laituri* (2014) ja Olli-Pekka Tennillän teoksessa *Ontto harmaa* (2016) teksti on ladottu käsin.

Tähän liittyy myös Pulkkinen (2015, 18) mainitsema parin viimeisen vuosikymmenen aikana kirjallisuudentutkimuksessa käyty keskustelu tekstin ”materiaalisuudesta”, jolla viitataan usein julkaisun ulkoasuun ja sen bibliografisiin ominaisuuksiin, kuten typografiaan. Kirjaa lukiessamme luemme myös kirjaesineen fyysisyyttä ja materiaalisuutta peilaten tekstin suhdetta siihen. Huomiomme kiinnittyy siis myös kirjan materiaaliin ominaisuuksiin, kuten kirjainten kokoon, tekstin aseteluun tai siihen, miten kirja on sidottu. Joensuun (2012, 30–31) mukaan materiaalisuutta voi jaotella neljään eri käyttötapaan tai -alueeseen, joista ensimmäiseksi hän nimeää juuri kirjoituksen visuaalisen ja typografisen tason. Tähän sisältyvät muun muassa kirjainmerkkien koko, väri, asemointi ja (tyhjän) tilan käyttö ja rooli. Näin ymmärrettynä materiaalisuus tarkoittaa tekstin visuaalisten tekijöiden tuottamien merkitysten tuomaa lisäystä eli typografian ja visuaalisuuden osallistumista tekstin toimintaan.

Roy Harris näkee kirjoituksen perusominaisuutena toimimisen typografisten yksiköiden analogioiden eli rinnakkaisuuksien varassa. Hänen mukaansa samaan graafiseen tilaan sijoittuvia yksikköjä voi vertailla niiden läheisyyden (*proximity*), rivityksen (*alignment*), koon (*size*), kaltevuuden (*inclination*) ja värin (*colour*) mukaan. Näiden avulla lukija tulkitsee kirjoituksen graafista tilaa. (Joensuu 2012, 31; Harris 1995, 124.) Tulen hyödyntämään myös omassa analyysissäni näitä analogioita.

3.2 Visuaalinen runous

Visuaalisella runoudella tarkoitetaan Veijo Pulkkinen (2017, 13–14) mukaan runoutta, jossa tekstin ulkomuoto ei ole tekstisisällölle tai auditiiviselle tasolle alisteinen, vaan se osallistuu olennaisesti tekstin merkityksen muodostumiseen. Se on runoutta, joka on tarkoitettu lukemisen sijaan katsottavaksi. Visuaalisten elementtien hyödyntäminen näkyy useissa huomiota saaneissa runoteoksissa, kuten Henriikka Tavin *Esim. Esassa* (2007), Teemu Mannisen *Futuramassa* (2010) ja Vesa Haapalan teoksessa *Kuka ampui Ötzin?* (2012).

Vaikka visuaalinen runous on saavuttanut suomessa suurimman suosionsa vasta 2000-luvulla, sen pitkät juuret ylettyvät jo hellenistisen kauden Kreikkaan ja *kuvarunoihin*. Suomesta

ensimmäisiä esimerkkejä kuvarunoista löytyy myös jo 1600- ja 1700-lukujen juhlarunoista. Koska kuvarunous käsitteenä liittyy vain ikonisesti tunnistettavaan kuvaan tai kuvioon, kuten risti tai viinilasi, voidaan käyttää myös käsitettä *pattern poetry* (ei vakiintunutta suomennosta). Termi sisältää edellä mainittujen kuvarunojen lisäksi muun muassa tekstit, joissa kuvat tai muoto ja kirjoitus liittyvät läheisesti toisiinsa. (Joensuu 2012, 74–75; 139.) Tulkintani mukaan *Texas, saksissa* ei ole varsinaisia kuvarunoja, mutta teoksesta on kuitenkin löydettävissä *pattern poetryn* piirteitä.

Visuaaliseen runouteen liittyy myös 1960-luvulla syntynyt ja voimakkaasti kansainvälinen suuntaus, *konkreettinen runous*. Konkreettinen runous oli estetiikaltaan alun perin pelkistettyä ja niukkaa, mutta lähtökohdiltaan, esikuviltaan ja ilmaisutavoiltaan kirjavaa. Sen erottuvin piirre on runojen visuaalisuus, eli sanojen ja kirjainten sommitteluun perustuva poetiikka (Katajamäki 2007, 207.) Konkreettisen runouden huomio on runon fyysisyydessä. Se korostaa runouden materiaalisuutta ja visuaalisuutta eli sitä, miltä runo näyttää. (Bohn 2011, 109.) Vaikka konkreettiselle runoudelle käsitteenä ei ole yksiselitteistä määritelmää, useimmat kriitikot ovat yhtä mieltä siitä, että konkreettiset runot on tarkoitettu enemmän katsottaviksi kuin ääneen luettaviksi (Bray 2012, 298). Myös konkreettisen runouden kohdalla tulkitse, että *Texas, saksiset* ei varsinaisesti sisällä sitä, vaikkakin siihen liittyviä piirteitä on nähtävissä.

3.3 Kokeellisuus suomalaisessa runoudessa

Kokeellisuutta on suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa määritelty useampaan otteeseen (ks. esim. Katajamäki & Veivo 2007; Joensuu 2012). Teemu Mannisen (2011, 26–28) mukaan kokeellinen kirjallisuus on uudistavaa ja kyseenalaistavaa vastakulttuuria, joka asettuu konventionaalista valtavirtaa vasten. Se kyseenalaistaa oman aikakautensa tai kirjallisen ympäristönsä vallitsevaa makua ja laajentaa kirjallisuuden rajoja.

Aaro Hellaakosken *Jääpeili* (1928), nähdään suomalaisen, muodoltaan kokeellisen runouden alkuteoksena. Se sisältää muun muassa kuvarunoja, vapaata runomittaa ja aikansa tyyppillisestä typografiasta poikkeava valintoja esimerkiksi tekstin asettelun ja fonttityylien vaihtelun kohdalla (Pulkinen 2015, 10). Erityisen merkittävä ajanjakso on 1960-luku, jolloin Suomessa julkaistiin paljon kokeellista runoutta. 1960-luvun suomalaisen kokeellisen ja visuaalisen runouden merkittävimpiä teoksia ovat etenkin Kari Aronpuron *Aperitiff – avoin kaupunki* (1965) sekä Osmo Jokisen *Nollapiste* (1964).

2000-luvulle siirryttäessä suomalainen kokeellinen kirjallisuus koki muutoksen digitalisaation myötä: sitä julkaistiin paljon ja uusilla alustoilla. Kokeellisesta runoudesta alettiin

keskustella myös blogeissa sekä pienkustantamoita ryhdyttiin perustamaan. Myös omakustanteiden määrä kasvoi. 1990-luvulla oli perustettu jo *Runoyhdistys Nihil Interit* (1993) sekä *runouslehti Tuli&Savu* (1994), jotka toimivat tärkeinä kokeellisen runouden foorumeina 2000-luvun alussa.

Runoilija Leevi Lehto (1951–2019) on keskeinen henkilö 2000-luvun kotimaisen kokeellisuuden saralla. Lehdon runous on ollut keskeisessä roolissa vallitsevien runouden konventioiden kyseenalaistamisessa. Hän vei suomalaista kokeellista runoutta voimakkaasti yhteiskunnallista kantaaottavuutta ja poliittisuutta kohti. Lehdon vuonna 2007 perustama, edelleen toiminnassa oleva pienkustantamo *ntamo* on myös ollut tärkeä kanava suomalaisen kokeellisen runouden julkaisemiselle ja jakelulle. Hän oli myös suomalaisen language- ja hakukonerunouden sekä ”epäluovan kirjoittamisen” pioneeri. Kenneth Goldsmithin kehittämä käsite epäluova kirjoittaminen (*uncreative writing*) tarkoittaa sellaista kirjoittamista, jossa jo olemassa olevasta materiaalista tehdään uusi teos. Tähän liittyy myös epäoriginaalien nerojen (unorigial genius) -käsite, jolla sen kehittäjä Marjorie Perloff viittaa aikaisempaa tekstiä oman runoutensa materiaalina käyttäviin runoilijoihin, jotka eivät välttämättä itse kirjoita sanaakaan. (Helle 2019, 45; 74.)

Helle (2019, 205) jaottelee suomalaisen nykyrunouden piirteiksi yhteiskunnallisuuden, affektiivisuuden, ilmaisukeinojen laajentamisen, leikillisyyden ja huumorin, puhujan moninaisuuden sekä ilmaisukeinojen laajentumisen. Yhteiskunnallisuuteen liittyy runojen kantaaottavuus, yhteiskunnalliset ja poliittiset aiheet (esimerkiksi väkivalta ja kapitalismi) ja runon yhteys maailmaan, jossa sitä kirjoitetaan ja luetaan. Kokeelliset nykyrunot puhuvat ja kommentoivat maailmaamme ja tutkivat yhteiskuntaa tiivistäen itseensä jotain todellisuudestamme Nykyrunon puhujan moninaisuus liittyy puolestaan sen konstruoituneeseen luonteeseen eli siihen, että puhujan keinotekoisuus tuodaan esiin tarkoituksenmukaisesti. Esimerkiksi *Texas, saksien* kohdalla runon muodostamiseen käytetyn materiaalin eli lähteiden moniäänisyys on jätetty näkyviin. Teoksessa on siis epäyhäinen, muuttuva ja moninainen minä. Ilmaisukeinojen laajentaminen ja rajojen rikkominen on yleisesti kaikelle kokeelliselle taiteelle keskeistä. Kokeellisessa nykyrunoudessa tämä liittyy etenkin runouskäsitteisiin ja runouteen itseensä. Ilmaisukeinojen laajentamiseen liittyy usein myös poliittisuus ja halu uusien aiheiden, menetelmien, tunneskaalojen ja puhetapojen tuomiseen runouteen. Myös strukturalismiin liittyvä tekijän kuolema on nähtävissä myös kokeellisessa runoudessa. Tämä näkyy kokeellisessa kierrätetystä tekstissä tehdyssä runoussa, esimerkiksi hakukonerunoudessa, flarfissa sekä epäluovassa kirjoittamisessa. (Helle 2019, 48; 209–211; 214.)

4 TEOKSEN TYPOGRAFISET ELEMENTIT

Tässä luvussa tarkastelen Texas, saksien erilaisia typografisesti kohosteisia elementtejä. Kohosteisuus tarkoittaa kaunokirjallisuudelle ja etenkin poeettiselle kielelle ominaista tapaa kiinnittää kommunikaation sijasta huomio kieleen itseensä. Kohosteisuus kiinnittää huomiota teoksen yksityiskohtiin, joiden avulla kokonaisuutta hahmotetaan. (Tieteen termipankki 2023.) Analysoin valitsemieni tekstiesimerkkien avulla teoksen typografisia elementtejä neljän kokonaisuuden kautta, jotka ovat: 1. fontit ja fonttikoot, 2. taitto, asettelu ja tyhjä tila, 3. kirjaimen tai sanan toisto sekä 4. yliviivaus ja alleviivaus. Näiden lisäksi hyödynnän myös lokeroinnin (*compartmentalization*) käsitettä, jonka avaam tarkemmin toisessa alaluvussa.

4.1 Fontit ja fonttikoot

Erilaisten fonttityyliä ja -kokoja käyttö alkaa heti teoksen alussa, sen ensimmäisessä osastossa. Valitsin analysoitavaksi tekstiesimerkiksi ensimmäisen osaston aukeaman (liite 1), jolla käytetään yli kolmea eri fonttia ja useampaa eri fonttikokoa. En nimeä aukeamalla käytettyjä fonteja, vaan kiinnitän huomiota siihen, millaisia merkityksiä ne luovat. Ensimmäkin erilaisten fonttityyliä käyttö personalisoi tekstiä. Erilaisten tyyliä käyttäminen luo jokaiselle tekstiriville omanlaisen luonteen, joka synnyttää lukijassa erilaisia assosiaatioita. Esimerkiksi oikean sivun rivi ”Hänellä ei ole lainkaan lapsuusmuistoja” (TS, 1. osasto) muistuttaa fonttiltaan kirjoituskoneella kirjoitettua tekstiä, josta syntyy vaikutelma vanhemmasta tekstijulkaisusta. Kyseinen fontti erottuu myös muusta tekstimassasta, sillä muut fontit muistuttavat enemmän toisiaan. Valitsemallani aukeamalla myös lihavoiminen ja kursiivien käyttö vaikuttavat siihen, mihin huomio kiinnittyy. Selkeimmät lihavoimiset ovat aukeaman oikean sivun alareunassa Tekstin tummuus eli väri ja toisaalta lihavoimisen vaikutus fontin kokoon nostavat rivin esiin muusta tekstimassasta. Myös oikean sivun alin, kursivoitu rivi erottuu muusta tekstistä.

Erilaisten fonttien avulla on myös mahdollista ryhmitellä runoteoksen tekstiä eli muodostaa pienemmistä teksteistä suurempi kokonaisuus. Tietyllä fontilla kirjoitetut rivit yhdistyvät visuaalisesti toisiinsa ja vaikuttavat runoa katsoessa siihen, miten sitä luetaan. Esimerkkiaukeaman tekstejä on mahdollista lukea tavanomaisen vasemmalta oikealle lukutavan lisäksi tietyn fontin muodostama tekstikokonaisuus kerrallaan. Teosta on myös mahdollista selaila ja samalla yhdistellä eri fonteilla kirjoitettuja tekstejä toisiinsa välittämättä esimerkiksi osastojaosta. Erilaisten

fonttityylien käyttö myös rikkoo tekstiä, sillä fontista toiseen vaihtumisen huomaa teosta lukiessa ja katsoessa. Fontin vaihtuminen tekee tekstistä liikkuvaa ja paikoittain levotonta luettavaa. Samalla vaihtelu toisaalta luo tekstile sävyjä, joita se ei välttämättä saavuttaisi, jos käytössä olisi vain yksi fontti. Esimerkiksi aukeaman oikean sivun keskiosan tekstikokonaisuus voisi olla hyvinkin monotoninen, epäselvä ja raskas luettavaksi, jos kaikki siinä olisi kirjoitettu samalla fontilla

Myös fonttikoot vaikuttavat tekstin luettavuuteen ja sen jäsentelyyn. Johanna Drucker (1994, 95) nostaa fonttikoon merkityksen tekstien lukemiselle. Hänen mukaansa eri fonttikokojen avulla voidaan muodostaa hierarkia sille, missä järjestyksessä tekstiä luetaan. Eri fonttikokojen käyttö vaikuttaa siis tekstin visuaalisuuteen ja ohjaa lukijan huomiota, yleensä suuremmasta tekstistä pienempään. Tämä tapahtuu myös *Texas, saksia* lukiessa ja esimerkkiaukeamalla. Vasemman sivun alareunan kolme alinta riviä erottuvat kokonsa vuoksi ja lukusuunta ei ole ilmiselvä. Teksti on mahdollista lukea ylhäältä alas, mutta myös toisinpäin. Sen lisäksi, että huomio kiinnittyy ensin suurempaan tekstiin, luo fonttikoko vaikutelman siitä, mitä tekstissä halutaan korostaa. Suurempi koko luo riville lisää painoarvoa.

Texas, saksissa on aiemmin mainitsemani *Nopanheitto*a jäljittelevien yhden sanan sivujen lisäksi vielä näistä poikkeava yhden sanan aukeama (liite 2), jonka merkitystä voi pohtia tässä yhteydessä. Aukeama koostuu suurella fontilla kirjoitetusta sanasta ”PATSY” (TS, 4. osasto). Tekstin fontti on taiteellinen ja muistuttaa julistetta. Tulkintani mukaan kyseessä on visuaalinen runo, eikä yksittäinen suurella fontilla kirjoitettu sana. Aukeama on voimakas ja osallistuu myös kirjan kuvitukseen, vaikka se ei olisi sen alkuperäinen tarkoitus. Aukeamaa edeltävän sivun viimeinen rivi on ”Patsy-vaimo saa surmansa juuri sillä hetkellä kun asennatte satelliittilautasta” ja samalla sivulla puhutaan myös aiemmin ”Patsy-vaimon” kuolemasta luodiniskuun. (TS, 4. osasto). Tulkitsen visuaalisen runon liittyvän samaan henkilöön ja toimivan eräänlaisena kunnianosoituksena tämän muistolle sekä pysäyttävän lukijan vielä uudelleen pohtimaan edellisen sivun tekstiä ja sitä riskiä, mikä aseiden käyttöön liittyy. Henkilöiden nimet ”Patsy” ja ”Ronald Long” voidaan liittää yhdysvaltalaisuuteen, minkä kautta runon voi tulkita ottavan kantaa suurempaan ilmiöön: Yhdysvaltojen problemaattisiin diskursseihin aseiden käytön ja hallussapidon suhteen sekä korkeaan asekuolemien määrään kyseisessä valtiossa. Näiden aihepiirien ympärillä liikutaan myös muualla teoksessa.

4.2 Taitto, asettelu ja tyhjä tila

Kristian Blomberg (2011) määrittelee *Texas, saksien* aukeamallisuuden yli sivurajojen leviäväksi koko kokonaisen aukeamaan perustuvaksi taitoksi. Tämä näkyy ensimmäisen osaston aukeamalla (liite 3), jossa kaksi riviä on aseteltu aukeaman keskelle. Teoksessa aukeamallisuuteen liittyy myös tekstitiheydeltään vaihtelevat aukeamat, mutta myös aukeamalta toiselle jatkuvat aiheet ja tiettyjen sanojen toisto, joista jälkimmäistä käsitellen seuraavassa alaluvussa. Aiheen jatkuminen ja lähes identtinen asettelu näkyy neljännen osaston aukeamilla (liite 4 ja liite 5). Teoksen taitossa huomionarvoista on se, että se on eri osastoissa erilaista. Kokoelman ensimmäinen ja neljäs osasto ovat taitoltaan vapaampia ja vaihtelevia sekä sisältävät runsaasti aukeamallisuutta, toinen ja kolmas osasto taas noudattavat säännönmukaisempaa kaavaa. Tähän liittyy myös aiemmin mainitsemani lokerointi. Lokeroinnilla (*compartmentalization*) Harris tarkoittaa periaatetta, jossa graafinen tila piirtää typografisten yksiköiden välille näkymättömät rajat ja linjaa kirjoituksen visuaalisesti niin, että se muistuttaa laatikoita. Graafinen lokerointi jäsentää kaikkea kirjoitusta ja sen lopullinen murtaminen on haastavaa. Tosin kokeellisen kirjallisuuden historiasta on löydettävissä useampia esimerkkejä lokeroinnin rikkomisesta. Näitä ovat esimerkiksi dadan ja surrealismin tekstikollaasit, konkreettinen runous sekä videorunous. (Joensuu 2012, 31–32.) *Texas, saksissa* etenkin aukeamallisuus rikkoo lokeroinnin periaatetta (ks. liite 3), kun toisen ja kolmannen osion taitto (liite 6) taas tukee sitä. Myös vaihteleva tyhjän tilan käyttö esimerkiksi teoksen alun yksittäisten sanasivujen kohdalla rikkoo lokerointia.

Texas, sakset ei yleisesti noudata perinteistä runojen asettelua, vaan se leikittelee yksittäisten sanojen, rivien ja suurempien tekstikokonaisuuksien asemoinnilla sivuille. Teoksessa on kuitenkin yksittäisiä kohtia, joissa pienempi tekstikokonaisuus muistuttaa asettelultaan perinteistä runoa. Teoksen vaihteleva asettelu sopii yhteen sen leikkaa-liimaa tekotapaan, sillä tekstiä on haettu monesta lähteestä. Vaihtelevuus tukee ja korostaa sen moniäänisyyttä. Epätasainen asettelu myös vahvistaa epävakaisuuden vaikutelmaa, jota muutkin teoksen visuaaliset keinot luovat.

Texas, saksissa tyhjää tilaa käytetään paljon. Sen avulla ensinnäkin korostetaan tekstiä tai kuvaa, jota se ympäröi. Tämä näkyy esimerkiksi teoksen alkusivulla (liite 7). Kun sivulla on vain yksi sana, saa se erityistä painoarvoa. Tällainen tyhjän tilan käyttö luo teoksessa myös dramaattisuutta esimerkiksi neljännessä osastossa, jossa toistuu alkusivua muistuttava sivu, jonka keskellä lukee pienellä fontilla ”nyt” (TS, 4. osasto). Nyt-sana luo odottavan ja jännittyneen tunnelman siitä, että jotain on tapahtumassa, mutta lukijalle ei kuitenkaan lopulta selviä, mitä sillä tarkoitetaan. Helle (2016, 122) mainitseekin, että *Texas, sakset* luo vihjailevaa ja odotukseen perustuvaa väkivaltaa

muodollaan, eikä missään välissä laukaise synnyttämäänsä väkivallan uhkaa. Hän kutsuu teosta *epäkathartiseksi*, sillä tunnelma ei laukea edes teoksen lopussa. Tyhjä tila puolestaan toimii teoksessa myös tauon ja hiljaisuuden merkinä. Brayn (2012, 299) etenkin konkreettisesti runoudessa tyhjällä ja valkoisella tilalla on ollut tapana ilmaista hiljaisuutta. Valkoinen tila ikään kuin päihittää kielellisen pyrkimyksen esittää hiljaisuutta eli se saavuttaa sen, mihin sanat eivät pysty. Tyhjän tila toimii hiljaisuuden merkinä teoksessa etenkin sen alussa, lopussa ja osastojen vaihtuessa.

Taittoon, aseteluun ja tyhjän tilan käyttöön liittyy myös maksimaalisuus ja minimaalisuus. Maksimalismi liittyy teoksen moninaiseen tekotapaan, siinä käytettyihin moniin runokeinoihin, aukeamien tekstuaaliseen ja visuaaliseen tiiviyteen sekä teoksen suureen kokoon siihen nähden, että kyseessä on runoteos. Teoksen minimaalisuus puolestaan näkyy etenkin siinä, miten tyhjää tilaa käytetään ilmaisemaan hiljaisuutta ja taukoa. Myös sanojen muuttaminen lyhenteiksi ja sanarunot edustavat minimaalisuutta. Blombergin (2010a) mukaan minimalistiset runot nojaavat typografisiin keinoihin ja pieniin sanahahmon muutoksiin. Minimalistinen runo on myös niin niukka kielellisesti, ettei siihen tarvita tiettyä lukutapaa. Se on lukutavaltaan joko mahdollisimman avoin tai esittää mahdollisimman terävästi ja niukasti jonkin merkityksen. Näiden lisäksi *Texas, saksien* kuvitus ja kannet liittyvät minimalismiin, palaan tähän tarkemmin omassa alaluvusaan.

4.3 Kirjaimen tai sanan toisto

Teoksessa on paljon tekstuaalista toisteisuutta eli siinä toistetaan samoja kirjaimia ja sanoja. Saman kirjaimen toistaminen näkyy esimerkiksi aukeamalla (liite 8), jonka oikeanpuoleisella sivulla on lukuisia x-kirjaimella alkavia sanoja. Myös vasemman sivun dallas-sanasta juonnetut anagrammit perustuvat kirjainten toistoon. Anagrammissa lause tai sana muutetaan kirjainten järjestystä vaihtamalla toiseksi, uusia kirjaimia ei lisätä ja kaikki kirjaimet käytetään. Anagrammi on esimerkki kirjoituksen permutaatiosta, jolla tarkoitetaan esimerkiksi sanojen, kirjainten tai lauseiden paikanvaihdoista. Anagrammi toimii pienen materiaalisen yksikön, kirjaimen tasolla. Teoksen nimi *Texas, sakset* puolestaan on miltei palindromi. Palindromi on teksti, joka sisältää samat kirjaimet alusta loppuun ja toisinpäin. Palindromi on haastava, sillä sitä määrittää muotoon liittyvä ankaruus. (Joensuu 2012, 80–82.) Tämä näkyy myös teoksen nimessä sillä palindromi ei ole täydellinen x- ja k-kirjainten eron vuoksi. Kyseisen Yhdysvaltojen osavaltion nimen olisi myös voinut kirjoittaa suomalaisittain ”Teksas”, jolloin nimi olisi puhdas palindromi. Alkuperäisen kirjoitusasun säilyttäminen on siis selkeä tyyliä. Texasiin liittyy myös toistuva Dallas-sana, joka on yksi

osavaltion kaupungeista. Molemmat sanat toistuvat usein etenkin kirjan kolmannessa osiossa sekä niiden yhteydessä mainitaan moottorisaha ja *Texasin moottorisahamurhat* -elokuvien hahmojen nimiä. Tulkitsen tämän viittaavan suoraan elokuvasarjaan, joka puolestaan liittyy runot populaarikulttuuriin ja toisaalta muutenkin teoksessa käsiteltävää väkivaltaan. Teoksen nimen saksena toistuu myös useassa kohdassa läpi teoksen. Tulkitsen sen liittyvän ainakin siihen, miten teos on tehty yhdistelemällä eri lähteistä löytynyttä tekstiä. Näen myös teoksen sivujen ulkoreunaan piirtyvän katkoviivan liittyvän sanaan. Katkoviiva muistuttaa saksille tarkoitettua ”leikkaa tästä” -merkkiä.

Lisäksi teoksessa toistuu silmä-sana, joka esiintyy jo ensimmäisen osion toisella tekstisivulla ja lopulta myös viimeisen osaston kuvituksessa. Sanan toistamisesta syntyy vaikutelma siitä, että joku tarkkailee lukijaa. Liitän tämän itse siihen, miten yhteiskuntakin tarkkailee yksilöä. Selkein esimerkki ovat valvontakamerat, joita käytetään muun muassa ihmisten ja liikenteen tarkkailuun. Silmät lisäävät myös aiemmin mainitsemaani teoksen odottavaa ja jännitteistä yleistunnelmaa. Kirjainten ja sanojen toisto luo teoksessa myös mantramaista vaikutelmaa, kuin sen puhujat hokisivat samaa kaavaa. Toistosta tulee mieleen myös kone, joka on jäänyt paikalleen junnaamaan tai on muuten rikki ja suoltaa tästä syystä tiettyä informaatiota aina satunnaisiin kohtiin. Häiritsevyyden lisäksi kirjainten ja sanojen toistolla on teoksessa humoristinen funktio. Esimerkiksi kolmannen osaston sivulla (liite 9) sanaleikissä valo-sanaa toistetaan erilaisissa yhteyksissä luettelemalla eri paikoissa olevia valoja ja käännetään saksan ja ruotsin kielen samaa tarkoittaviksi sanoiksi. Sanojen käännökset eivät kuitenkaan noudata kirjoitusasultaan sanoja ”licht” ja ”ljus” vaan niihin on lisätty ylimääräisiä konsonantteja niin, että sanoista tulee ”licht” ja ”ljuss”. Sanojen huumori syntyy väärästä kirjoitusasusta, jonka näen kommentoivan alkuperäisten sanojen suomen kielestä poikkeavaa monikonsonanttista ja helposti väärinkirjoitettavaa kirjoitusasua. Toisaalta sanojen pidennetyt versiot ovat omia minimalistisia typografisista merkeistä muodostuvia sanarunoja. Sanaruno kyseenalaistaa säkeen, proosan ja kenttäasettelun muodostaman yhteyden lyriikassa ja toimii iskuna sanoihin liittyviä arvoja kohtaan (Blomberg 2010b).

4.4 Yliviivaus ja alleviivaus

Joensuun (2020, 184) mukaan kotimaisessa 2000-luvun runoudessa esiintyy useampia esimerkkejä kirjoituksen graafisesti vaihtelevasta, intensiivisestä ja monitulkintaisesta kirjoituksen peittämisestä, korostamisesta ja kuluttamisesta. *Texas, saksissa* yliviivaus ja alleviivaus liittyvät näistä etenkin tekstin peittämiseen ja korostamiseen. Tekstin yliviivaaminen liittyy teoksessa etenkin epäröinnin ja

epävarmuuden esittämiseen. Esimerkiksi neljännen osion aukeamalla (ks. liite 5) yliviivatut kohdat luovat vaikutelman kirjoittajan tyytymättömyydestä tekstiä kohtaan. Erityisen voimakas on oikean sivun yläreunan tekstin, jonka yli on vedetty raksi. Kaikkien yliviivauksien alle jäävä teksti on kuitenkin suhteellisen luettavissa niin esimerkki-aukeamalla kuin yleisesti teoksessa. Tähän Helle (2016, 120) liittää Martin Heideggerin ja Jacques Derridan yliviivaamisen (*sousrature*), jonka avulla halutaan ilmaista sanojen epätarkkuus, mutta toisaalta välttämättömyys. Tekstejä ei ole siis kunnolla peitetty sen vuoksi, että jotain niistä halutaan kuitenkin paljastaa. Yliviivaukset ja alleviivaukset on myös piirretty teoksessa vapaalla kädellä. Tästä syntyy vaikutelma luonnosmaisesta tekstistä sekä kirjoittajan tai muun tekstiä editoineen arvovalinnoista. Vaikka tekstin yliviivaaminen ei myöskään itsessään ole uhkaavaa tai väkivaltaista, voi se tuntua uhkaavalta peittelyltä teoksen väkivaltaisen sisällön vuoksi. (Helle 2016, 120.)

Alleviivausta on käytetty myös samalla aukeammalla, johon viittasin yliviivauksen kohdalla. Alleviivaus toimii teoksessa myös tekstin korostajana. Sen avulla voidaan merkitä tekstistä tärkeää tai olennaista kohtaa. Kyseenalaistan kuitenkin sen, että alleviivauksella olisi aina teoksessa esiintyessään juuri olennaisuutta tai tärkeyttä osoittava merkitys. Esimerkiksi valitsemallani aukeamalla alleviivatut rivit eivät suoranaisesti vaikuta olennaisimmilta asioilta vaan lähinnä suhteellisen sattumanvaraisesti valituilta. Kyseinen aukeama on myös yksi teoksen runsaimmista, minkä vuoksi ylipäätään sen sisältöä on mahdoton asettaa minkäänlaiseen tärkeysjärjestykseen. Teoksessa on kuitenkin myös kohtia, joissa alleviivaus erottuu selkeämmin ja tärkeyttä korostava merkitys on ilmeisempi.

5 KUVITUS JA MUU VISUAALISUUS

Tässä luvussa tarkastelen *Texas, saksien* kuvitusta ja muuta visuaalisuutta eli niitä visuaalisia elementtejä, jotka eivät varsinaisesti liity typografiaan tai kuvitukseen. Aloitan luvun tarkastelemalla teoksen kuvitusta eli mustavalkoisia piirroksia. Tämän jälkeen keskityn erilaisten tekstiruutujen ja viivojen käytön tarkasteluun. Lopuksi tarkastelen teoksen kansia ja osastojakoa. Piirroksien kohdalla hyödynnän analyysissäni Mikkosen (2005) teoriaa kuvan ja sanan yhteydestä. Tekstiruutuja ja käsittelevässä alaluvussa analysoin, miten nämä elementit, jotka eivät liity suoranaisesti typografiaan tai kuvitukseen vaikuttavat teoksessa. Luvun päätteeksi tarkastelen vielä *Texas, saksien* kansia ja osastojakoa etenkin minimaalisuuden ja maksimaalisuuden näkökulmasta.

5.1 Piirrokset

Texas, saksissa on paljon kuvitusta, joka on Jaakko Kalsin puhtaaksi piirtämää. Kaikki kuvat ovat mustavalkoisia ja suhteellisen minimalistisia. Kuvituksen aiheet puolestaan vaihtelevat luonnosta populaarikulttuuriin. Kuvituksen ja tekstin suhde ei ole teoksessa yksiselitteinen. Kai Mikkosen (2005, 16) mukaan kuva ja sana luovat molemmat merkityksiä, pyrkivät merkityksen yhdenmukaisuuteen sekä vastaanottajan taivuttelemiseen. Hans Lund (1982, 13–14) jakaa väitöskirjassaan *Texten som tavla* kuvallisten ja kielellisten merkkien yhteistyön mahdollisuudet kolmeen muotoon, jotka ovat: 1. Kuvan ja sanan yhdistelmä (*kombination*), joka jakautuu poikkiviittaukseen ja rinnakkaiseloon, 2. yhdentymisen (*integration*) ja 3. muunnos (*transformation*). Näistä kolmesta *Texas, saksien* kielen ja kuvan yhteistyö on poikkiviittauksellista eli kaksi mediaa muodostaa yhden kokonaisuuden viitaten enemmän tai vähemmän toisiinsa.

Teoksessa on kohtia, joissa kuvitus viittaa suoraan sitä ympäröivään tekstiin tai siinä puhuttuun aiheeseen. Kuvat ja sana toimivat kirjankuvituksessa usein yhdessä tavalla, jossa niiden erottaminen ei olisi hyödyllistä, mutta jossa niiden erollakin on tärkeä oma tehtävänsä. (Mikkonen 2005, 48). Esimerkiksi kolmannen (liite 10) ja neljännen (liite 11) osaston aukeamilla kuvitus liittyy suoraan riveihin ”tämä käsi” (TS, 4. osasto) ja ”tähän sopisi pieni poni lukijalahjaksi” (TS, 4. osasto). Käden kuva on siitä poikkeuksellinen, että se on ainut piirros kolmannessa osastossa. Piirros on kyseisen osaston loppupuolella hieman ennen neljänteen siirtymistä. Mikkonen (2005, 22) mainitsee, että toisiinsa viittaamisen lisäksi kuva ja sana voivat toimia yhdessä viivaten johonkin kolmanteen asiaan. Tulkintani mukaan kyseinen teksti ja piirros kädestä viittaavat teoksen epävarmaan ja nopeasti

vaihtuvaan tunnelmaan. Käsi on ikään kuin lukijalle osoitettu mahdollisuus tarttua siihen ja vetää itsensä pois intensiivisen teoksen keskeltä.

Hasbron *My Little Pony* -lelua esittävä poni puolestaan sisältää kontekstissaan vahvan ironisen sävyn. Lukijalahjan ”saaminen” tuntuu ironiselta, sillä teos ottaa useassa kohdassa kantaa myös kapitalismiin ja kulutusyhteiskuntaan, johon tällaisten suhteellisen turhien esineiden saaminen ilmaiseksi liittyy. Se, että kyseessä on myös yhden maailman suurimman leluja ja pelejä valmistavan yrityksen tuote, lisää piirroksen kantaottavuutta. Sivun alareunaan sijoittuvalla rivillä lukee myös ”my little pony tuhosi lapsuuteni”, jonka alla toisella rivillä on lisäyksenä ”siitä lähtien olen käynyt ylikierroksilla”. (TS, 4. osasto) Ponin ulkonäkö tukee menneisyyteen liittyvää ilmausta, sillä se muistuttaa 1980-luvun versioita lelusta, sekä niiden pohjalta tehdyn animaatiosarjan hahmoja. Tieto siitä, että Salmenniemi on itse syntynyt 80-luvulla lisää myös kuvan ja sanan yhteistyöstä syntyvää huumoria.

Kuvan ja sanan suhde voi Mikkosen (2005, 75) mukaan olla myös jännitteinen ja perustua niiden vastakohtaisuuteen. Tämä voi laajentaa niiden välisen vuorovaikutuksen tilaa ja luoda edellytykset jopa uudelle kertomukselle. Texas, saksissa vastakohtaisuus näkyy siinä, miten esimerkiksi väkivaltaisen tai alatyylisen tekstin ohessa voikin olla kaunis kuva. Tällaista vastakohtaisuutta on esimerkiksi ensimmäisen osion aukeamalla (liite 12). Riveillä puhutaan esimerkiksi nuorten työttömyydestä, mielenterveyden ongelmista ja niiden vaikutuksista toimintakykyyn sekä väkivallan uhasta. Oikean sivun piirros puolestaan on kaunis, tunnelmaltaan seesteinen tyhjä puistonpenkki kasvien katveessa. Teoksessa on useampi aukeama, jossa samantapainen vastakohtaisuus on vahvaa. Kuvitus tuntuu näissä kohdissa siltä, kuin kyseessä olisi välähdyksen omaisia nopeita visuaaliseen muistiin jääneitä kuvia, jotka ilmestyvät sattumanvaraisesti tekstin lomaan. Tämä liittyy kirjaimen ja sanan toiston yhteydessä mainitsemani koneen hajoamiseen. Tässä tapauksessa koneen roolissa on vaan ihmisen vahingoittunut tai häilyvä muisti.

5.2 Tekstiruudut ja viivat

Teoksen muuhun visuaalisuuteen liittyvät tekstiruudut ja viivat. Tekstiruutuja on ainoastaan kokoelman ensimmäisessä ja neljännessä osastossa, mutta viivoja on jokaisessa. En käsittele tässä alaluvussaluvussa enää aiemmin analysoimiani yliviivausta ja alleviivausta. Ne kuitenkin lomittuvat myös tähän kokonaisuuteen. Tekstiruudut rajaavat teoksessa muidenkin visuaalisten elementtien tavoin erilaisia kokonaisuuksia. Tämä näkyy esimerkiksi neljännen osaston sivulla, jossa tekstiruudun

sisään on rajattu lista masennuksen ja paniikkihäiriön hoitoon liittyviä lääkkeitä (liite 13). Samalla sivulla mainitaan eri lääkevalmisteiden nimiä myös ruudun ulkopuolella, mutta sen sisälle jäävä listaus korostuu. Ruutu muistuttaa ulkonäöltään post-it-lappua, jolle on kirjoitettu lista asioista. Lääkkeiden listaus liittyy myös teoksessa käsiteltäviin aiheisiin, medikalisaatioon ja mielenterveyden ongelmiin.

Teoksessa on myös tekstiruutuja, jotka eivät ole sisällöltään yhtä puhtaita tai johdonmukaisia kuin ylempi esimerkki. Neljännessä osastossa on sivu, jolla tekstiruudut limittyvät päällekkäin (liite 14). Ruuduissa käsitellään psykopaatin käytösmaalleja sekä valtion ja yhteiskunnan vaikutusta psykopaattisuuden alkamiseen. Sen sijaan, että ne olisivat eräänlaisia inforuutuja, on niiden sisällä oleva teksti taitoltaan poikkoilevaa ja epäsymmetristä. Tekstiruutujen sisältöä pystyy lukemaan, mutta niiden limittäisyys tekee siitä haastavaa. Tällaisella asettelulla saadaan aikaan hajanainen ja sekainen tunnelma, joka jälleen tukee myös teoksen yleistunnelmaa.

Myös viivojen avulla rajataan ja erilaisia kokonaisuuksia teoksessa. Toisessa osastossa katkoviiva erottaa yläosan proosatekstit alaosan viiteluetteloista. Teoksen aistiärsyккеellisesti runsaimmilla aukeamilla (ks. liite 4 ja liite 5) katkoviiva puolestaan rajaa sivulta toiselle jatkuvaa peräkkäisistä ”HÄIRIÖ”- sanoista koostuvaa riviä. Tässä yhteydessä katkoviivoista ja sisälle jäävästä tekstistä muodostuu jatkumo, joka muistuttaa poliisinauhaa tai TV-ruudun yläreunaan tulevaa hätätiedotetta. Tulkitsen tämän jatkuvan ja nauhamaisen tekstin liittyvän myös koneen rikkoutumiseen ja muistin hajaantumiseen.

Teoksessa on neljännessä osastossa myös yksi sivu, jolle on piirretty viiva vapaalla kädellä (liite 15). Se muistuttaa asettelunsa vuoksi samanlaista editointivaiheen merkintää kuin jotkin yli- ja alleviivauksista. Viiva vaikuttaa tekstin taittoon liittyvältä huomiolta, mutta toisaalta myös viivan ala- ja sisäpuolelle jäävää tekstiä korostavalta. Korostaminen on tässä tapauksessa loogista, sillä seuraavan sivun ”PATSY” teksti saa lukijan palaaman taaksepäin. Kun sanaan liittyvä tekstikokonaisuus on valmiiksi rajattu, lukija löytää seuraavaan sivuun viittaavan kohdan.

5.3 Kannot ja osastojako

Kuten olen jo todennut, *Texas, sakset* on visuaalisuudeltaan poikkeuksellinen runoteos myös fyysisenä kirjaesineenä. Myös Helle (2016, 116) nostaa esiin teoksen ulkoasun tärkeyden. Hän mainitsee *Texas, saksien* huomiota herättävät räikeät keltamustat kannot ja muuten valkoisille sivulle painetut paksut mustat palkit teoksen alussa. Teoksen läpi kulkeva vastakohtapari on minimaalisuus ja maksimaalisuus. Kannot ja osastojako edustavat ehdottomasti näistä ensimmäistä. Teoksen

kannessa ei lue mitään, vaan sen nimi on kirjoitettu vain kirjan selkämukseen. Kannet eivät varsinaisesti siis esitä mitään, mutta takakannesta etukanteen kulkee rivi koko ajan suurenevia viivoja. Etukannen viimeisen ja suurimman viivan vieressä on suuri aaltosulkeiden toinen puoli (liite 16). Aaltosulkeita käytetään esimerkiksi matematiikassa, kun halutaan osoittaa niiden sisälle jäävien asioiden kuuluvan läheisesti yhteen. Samanlainen viivoista ja aaltosulkeiden toisesta puolesta koostuva kuvio on peilikuvana takakannen sisäpuolella. Tämän voi tulkita osoittavan runoteoksen sidosteisuutta ja tekstien yhtenäisyyttä. Itse en kuitenkaan nojaa tähän tulkintaan, sillä se on ristiriitaista huomioidessani teoksen tekotavan. Viivojen ja aaltosulkeen lisäksi teoksen etukannen oikeassa laidassa on musta palkki, jonka yläosassa on valkoinen alue aaltosulkeen vieressä.

Teoksessa osastojakoa merkitään vaakatasossa olevilla paksuilla mustilla palkeilla. Tämä on ainut teoksen rakennetta tarkoituksellisesti jakava elementti, sillä Texas, saksissa ei ole sisällysluettelo tai väliotsikoita. Osastojako on minimalistinen, eikä sitä välttämättä heti huomaa kirjaa selaillessa. Mustat palkit liikkuvat alemmas teoksen edetessä ja niiden pituus vaihtelee. Tulkitsen palkin pituuden viittavan myös alkavan osaston pituuteen, sillä pisin palkeista on neljännen osaston alussa, jonka jälkeen pisimmästä lyhyimpään tulevat ensimmäinen osasto, kolmas osasto ja toinen osasto. Sama järjestys on myös osastojen sivumäärän suhteen, neljäs on pisin ja toinen lyhyin. Palkin pituus on siis minimalistinen tapa ilmaista jokaisen osaston pituutta. Palkeista jää teoksen sivujen ulkoreunaan merkki, jonka lisäksi myös säännöllisin välein osastojen sivujen ulkoreunaan paineituista pienistä mustista merkeistä muodostuu näiden kanssa katkoviiva, jonka tulkitsin aiemmin viittaavan teoksen nimen ”sakset”-sanaan sekä tekotapaan.

6 PÄÄTÄNTÖ

Kandidaatintutkielmassani olen tutkinut typografiaa ja visuaalisuutta Harry Salmenniemen runoteoksessa *Texas, sakset* (2010). Teoriapohjanani toimi typografian, kokeellisen runouden sekä kuvan ja sanan suhteeseen liittyvä tutkimus. Tavoitteenani tutkimuksessa oli selvittää, millaisia typografisesti kohosteisia ja visuaalisia elementtejä teoksessa on ja millaisia merkityksiä ne luovat. Analyysissäni erittelin erilaisia elementtejä teoriataustaan nojaten ja jaottelin ne typografisiin elementteihin, kuvitukseen ja muuhun visuaalisuuteen. Löytämäni typografiset elementit ovat fontti ja fonttikoot, taitto, asettelu ja tyhjä tila, kirjaimen tai sanan toisto sekä yliviivaus ja alleviivaus. Kuvituksen lisäksi muuta visuaalisuutta teoksessa rakentavat tekstiruudut ja viivat sekä itse teoksen kannet ja osastojako.

Analyysissä selvisi, että erilaiset fontit personalisoivat tekstiä, luovat tekstile vaihtelevuutta ja auttavat kokonaisuuksien ryhmittelyssä. Fonttikoot puolestaan vaikuttavat siihen, missä järjestyksessä tekstiä luetaan ja mikä kohta siitä saa eniten painoarvoa. Suuremmalla fontilla kirjoitetut kohdat luetaan ensin, samoin fontin koko vaikuttaa myös siihen, mihin lukijan huomio kiinnittyy aukeamalla. Osoitin myös, että teoksen viimeisessä osiossa oleva ”PATSY”-teksti on oma visuaalinen runo suurella fontilla kirjoitetun sanan sijaan. Taiton ja asettelun kohdalla selvisi, että aukeamallisuus on olennainen osa teosta. Analyysissä kävi ilmi, että aukeamallisuuteen liittyy minimalismin ja maksimalismin lisäksi perinteisen, runoudelle tyypillisen asettelun rikkominen. Epätasainen asettelu myös vahvistaa teoksessa läsnä olevaa epävakaisuuden vaikutelmaa. Tyhjällä tilalla puolestaan korostetaan sen keskelle jäävää tekstiä, luodaan dramatiikkaa sekä ilmaistaan taukoa ja hiljaisuutta.

Kirjaimen ja sanan toiston yhteydessä selvisi, että teoksessa on toistoa etenkin kolmannessa osastossa. Teoksen läpi kulkee myös useita toistuvia sanoja kuten silmä, dallas, texas ja sakset. Toistuva silmä-sana synnyttää häiritsevää tarkkailun tuntua, dallas, texas ja sakset puolestaan liittyvät teoksen nimeen ja populaarikulttuuriin. Toisto luo myös vaikutelman mantramaisesta hokemisesta ja paikallaan junnaavasta hajonneesta koneesta. Toistoon liittyvät teoksessa myös anagrammit, palindromit ja sanaleikit, jotka synnyttävät vakavampien ja raskaampien aiheiden keskellä huumoria. Yli- ja alleviivaukset puolestaan peittävät tekstiä, korostavat sen yksittäisiä kohtia sekä osoittavat epävarmuutta ja epäröintiä. Ne luovat myös luonnosmaista vaikutelmaa, sillä ovat vapaalla kädellä piirrettyjä. Selvisi myös, että kaikilla alleviivauksilla ei ole teoksessa yhtä olennaista merkitystä keskenään, vaan osa niistä on myös sattumanvaraisia.

Piirroksat edustavat teoksessa minimalismia. Teoksen kuvitus viittaa paikoitellen suoraan tekstiin, mutta välillä myös muuhun aiheeseen, kuten teoksen yleistunnelmaan. Osoitin myös, että kuvitukseen liittyy ironisuutta ja huumoria sekä visuaalisten muistikuvien tapaista häivähdyksellisyyttä. Analyysissä tuli myös ilmi, ettei kuvituksen ja tekstin suhde ole teoksessa yksiselitteinen. Niiden välillä voi olla esimerkiksi vastakohtaisuutta. Tekstiruudut ja viivat rajaavat myös kokonaisuuksia muiden elementtien tapaan. Ruutuihin sisältyy muistilappumaisuutta ja ne muistuttavat myös inforuutuja. Lomittain olevista ruuduista syntyy myös hajanainen ja sekainen tunnelma. Vapaalla kädellä piirretty viiva puolestaan korostaa ja ohjaa lukijaa tietyn tekstikokonaisuuden pariin sekä osoittaa editoijan valintaa ja liittyy näin luonnosmaisuuuteen. Neljännessä osastossa katkoviiva rajaa useammalla sivulla toistuvaa häiriö- sanasta koostuvaa riviä, joka muistuttaa poliisinauhaa ja television hätätiedotetta. Myös tämä visuaalinen elementti liittyy rikkinäisen koneen ja muistin hajanaisuuden vaikutelmaan. Teoksen kansia ja osastojakoa analysoidessani nousi esiin jälleen minimaalisuus. Kannet eivät esitä varsinaisesti mitään vaan koostuvat graafisesta sommitelmasta. Osastojakoa teoksessa ilmaistaan puolestaan mustilla palkeilla, jotka ovat sen ainoa rakennetta kuvaava elementti. Palkkien pituus osoittaa myös eri osastojen pituutta. Lisäksi palkeista muodostuu sivujen ulkoreunaan katkoviiva, jonka tulkitsin liittyvän teoksen nimeen ja tekotapaan.

Tutkimusta tehdessäni huomasin, ettei Suomessa ole tutkittu paljoakaan typografiaa kirjallisuuden näkökulmasta. Vaikka typografiaa sivutaankin suomalaisessa kirjallisuuden tutkimuksessa, on sitä varsinaisesti käsittelevää tutkimusta niukasti. Kotimaisen tutkimuksen niukkuuden vuoksi teoriapohjan kokoaminen oli haastavaa ja käytin apunani lähinnä kansainvälistä tutkimusta. Ajattelen, että typografian tutkimus olisi helposti sovellettavissa laajemminkin kirjallisuuden ja etenkin lyriikan tutkimukseen. Etenkin kokeellisen runouden tutkimukseen se tuntui sopivan erityisen hyvin.

Tutkimukseni on vain pintaraapaisu myös siitä, mistä näkökulmista *Texas, saksia* on mahdollista tutkia. Jatkotutkimukselle sopiva aihe voisi esimerkiksi olla huumorin ja vakavuuden suhde teoksessa, jota itse vain sivuan omassa tutkielmassani. Toinen sopiva tutkimusidea voisi olla laajempi Salmenniemen runouteen ja sen visuaaliseen puoleen liittyvä tutkimus. Salmenniemen runoutta voisi tutkia vielä laajemmin esimerkiksi vertaillen eri aikakausien teoksien yhteneväisyyksiä ja eroja, sillä tässä vaiheessa kirjailijan tuotannosta on tutkittu eniten lähinnä proosatekstejä. Kolmas ajatus on tässä tutkimuksessa rakentamani teoriapohjan hyödyntäminen myös muun suomalaisen kokeellisen runouden tutkimisessa typografia osalta, sillä kyseinen tutkimus on tällä hetkellä vielä niin vähäistä. Näiden lisäksi myös kotimaisen runouden aukeamallisuuden laajempi tutkiminen olisi kiinnostavaa.

LÄHTEET

Kohdeteos

Salmenniemi, Harry 2010. *Texas, sakset*. Helsinki: Otava.

Tutkimuskirjallisuus

Blomberg, Kristian 2010a. 2000-luvun runous. *Tuli&savu* 31.3.2010.

<https://www.tulijasavu.net/2010/03/2000-luvun-runous/> (5.5.2023).

Blomberg, Kristian 2010b. Suomiminimalismi. *Tuli&savu*. 18.9.2010.

<https://www.tulijasavu.net/2010/09/suominimalismi/> (23.4.2023).

Blomberg, Kristian 2011. Minä rakastan sinua koska sinä luet tätä. *Nokturno* 2011.

<https://nokturno.fi/poem/mina-rakastan-sinua-koska-sina-luet-tata/> (5.5.2023).

Bohn, Willard 2011. *Reading Visual Poetry*. Madison NJ: Farleigh Dickinson University Press.

Bray, Joe, 2012. Concrete poetry and prose. Teoksessa Joe Bray, Alison Gibbons & Brian McHale (toim.), *The Routledge Companion to Experimental Literature*. Abington; New York: Routledge, 298-309.

Drucker, Johanna 1994. *The Visible Word: Experimental Typography and Modern Art, 1909-1923*. Chicago: The University of Chicago Press. TARKISTA TEKSTISTÄ!!

Drucker, Johanna 2012. *Typography*. Teoksessa *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. New Jersey: Princeton University Press, 1474–1476.

Helle, Anna 2016. On olemassa kivun alue minne vitsi ei yllä. Teoksessa Anna Helle & Anna Hollsten (toim.), *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS, 108–130.

Helle, Anna 2019. *Todellisuus pahoinpiteli runon: Yhteiskunnallisuus ja tunteet suomenkielisessä kokeellisessa nykyrunoudessa*. Turku: Eetos.

Joensuu, Juri 2012. *Menetelmät, kokeet, koneet: Proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Poesia.

Joensuu, Juri 2020. Turmelua, pahoinpitelyä, luovaa väärinkäyttöä: Näkökulmia kirjalliseen tuhontaan. Teoksessa Kaisa Ahvenjärvi, Anna Helle, Juri Joensuu & Sanna Karkulehto (toim.), *Paperinen avaruus*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 179–206.

Katajamäki, Sakari 2007. Konkreettinen runous. Teoksessa Sakari Katajamäki ja Harri Veivo (toim.), *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 207–230.

Kiurujoki, Veera 2015. *Postmoderni myöhäiskapitalismin kritiikki Harry Salmenniemen teoksessa Texas, sakset*. Kirjallisuuden pro gradu-tutkielma. Oulu: Oulun yliopisto. <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201510092049.pdf>

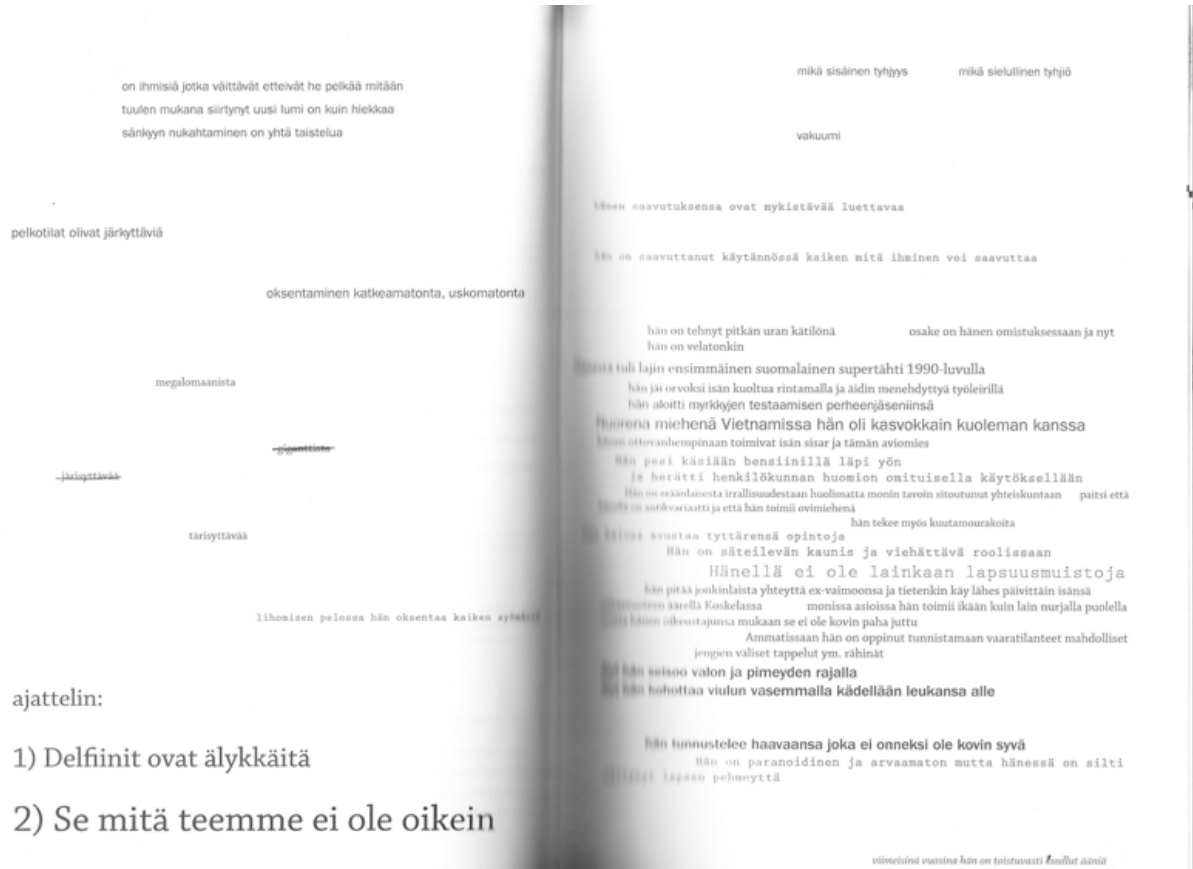
Koivisto, Matilda 2021. *Kotimaisen nykyrunouden visuaaliset elementit*. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu-tutkielma. Turku: Turun yliopisto. https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/151872/Koivisto_Matilda_Opinnayte.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Laihin, Miikka 2021. *Tapahtuvia runoja: Kielen materiaalisuus ja lukutapahtuman subjektiviteetti 2000-luvun kirjamuodossa julkaistussa kokeellisessa suomalaisessa runoudessa*. Kirjallisuuden väitöskirja. Turku: Turun yliopisto.

<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/152566/AnnalesB550Laihin.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Lund, Hans 1982. *Texten Som Tavla: Studier I Litterär Bildtransformation*. Lund: Liber.
- Manninen, Teemu 2011. Kokeellisen kirjoittamisen historiaa. Teoksessa Juri Joensuu, Marko Niemi & Harry Salmenniemi (toim.), *Vastakaanon: Suomalainen kokeellinen runous 2000–2010*. Helsinki: Poesia, 26–39.
- Mikkonen, Kai 2005. *Kuva ja sana: Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pulkkinen, Veijo 2015. *Runoilija latomossa: Geneettinen tutkimus Aaro Hellaakosken Jääpeilistä*. Helsinki: SKS.
- Siippainen, Aapo 2015. *Tunnustusten luolat: Internetlähteet ja niiden muokkaaminen Tytti Heikkisen, Teemu Mannisen ja Harry Salmenniemen hakukonerunoissa*. Kirjallisuuden pro gradu-tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/48027/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201512093940.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ventola, Eija 2006. Genre systeemis-funktionaalisessa kielitieteessä. Teoksessa Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji*. Helsinki: SKS, 96–121.

LIITTEET

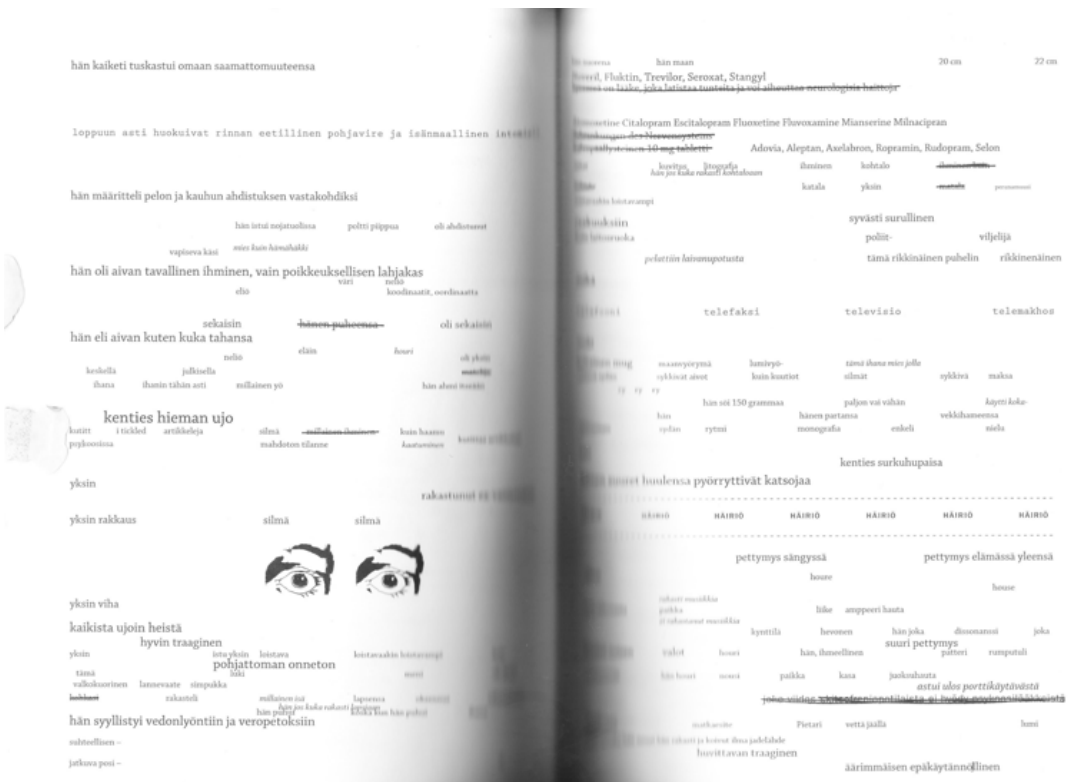
Liite 1 (Salmenniemi 2010, 1. osasto)

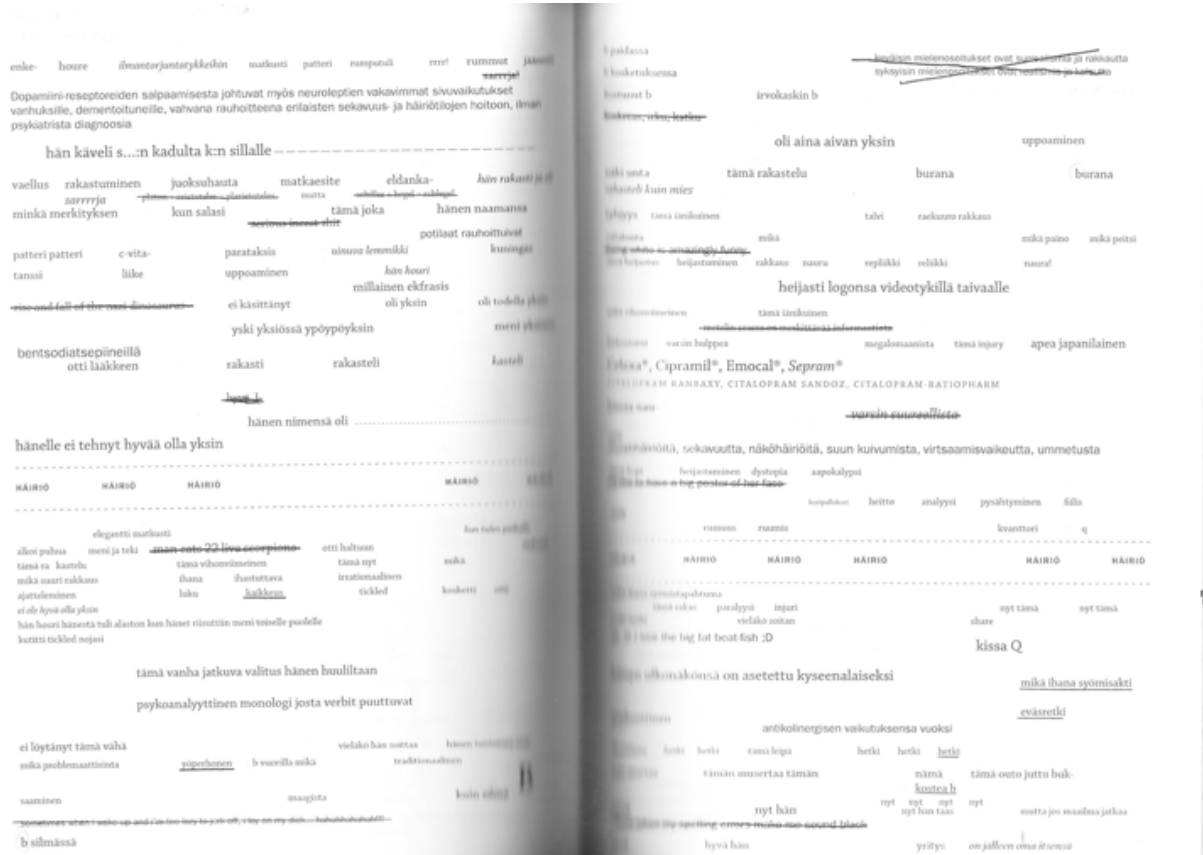
Liite 2 (Salmenniemi 2010, 4. osasto)

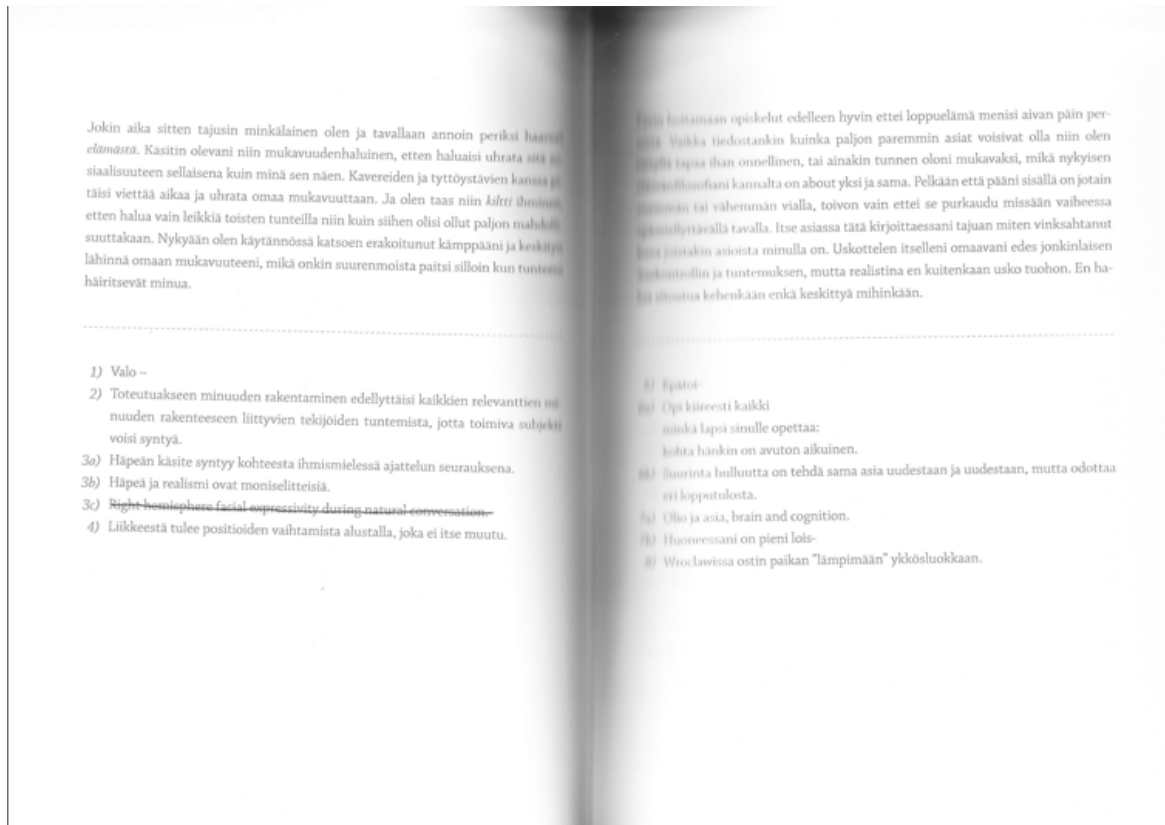
Liite 3 (Salmenniemi 2010, 1. osasto)

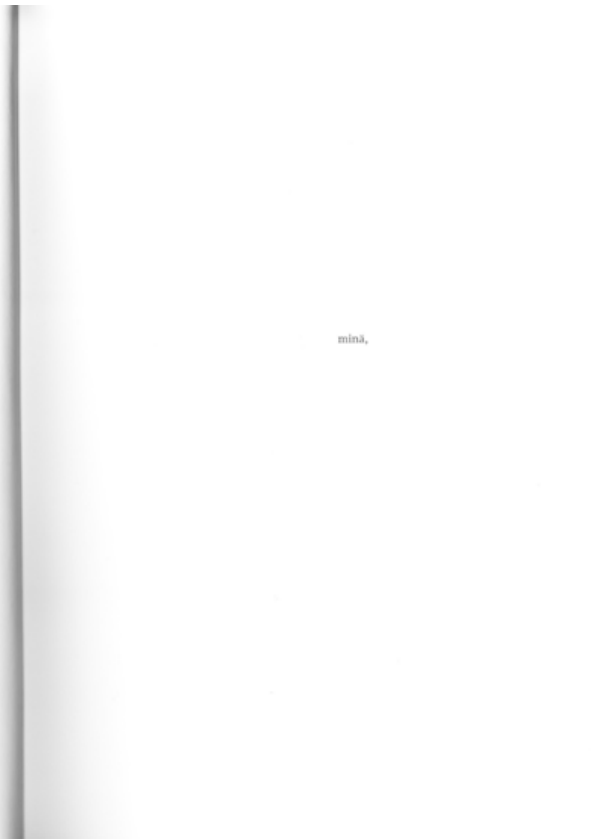
Liite 4 (Salmenniemi 2010, 4. osasto)

Liite 5 (Salmenniemi 2010, 4. osasto)

Liite 6 (Salmenniemi 2010, 2. osasto)

minä,

Liite 7 (Salmenniemi 2010, 1. osasto)

yksinäinen eloonjäänyt valitti murhettaan suru
sydämessään

hän eli vailla iloa päivät ja yöt kunnes kuolema
pakahdutti hänen rintansa

aarnihauta jäi avoimeksi

varti ja nuuhki numea

dallas. sallad

sielu 47 lähiön arkirealistisia ihmisiä

päivät he istuvat Sivan kassalla tai pyörittävät
betonimyllyä

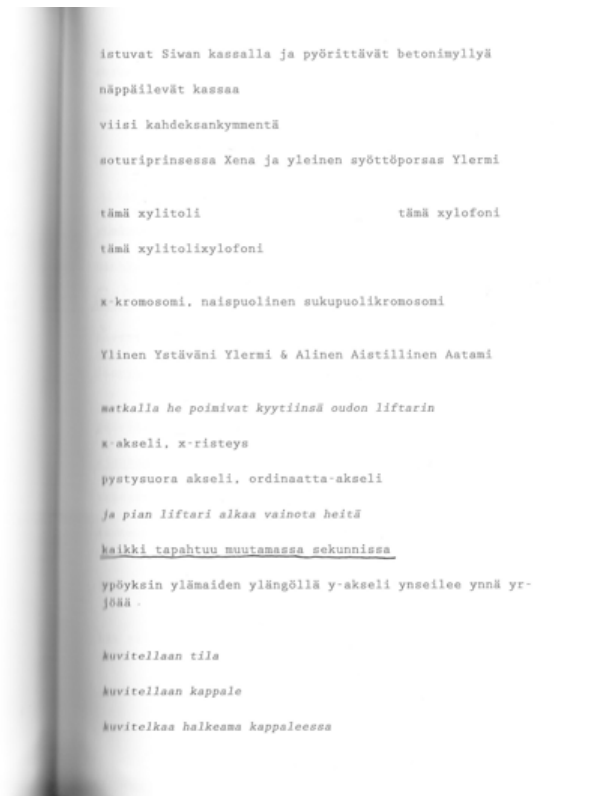
all ods. all sad

lopulta anthrax tuhoaa heidät

perna = rutto

sallad = dallas

mihin aikaan sarja alkoikaan

istuvat Sivan kassalla ja pyörittävät betonimyllyä

näppäilevät kassaa

viisi kahdeksankymmentä

soturiprinsessa Xena ja yleinen syöttöporsas Ylermi

tämä xylitoli

tämä xylofoni

tämä xylitolixylofoni

x-kromosomi, naispuolinen sukupuolikromosomi

Ylinen Ystäväni Ylermi & Alinen Aistillinen Aatami

matkalla he poimivat kyytiinsä oudon liftarin

x-akseli, x-risteys

pyystysuora akseli, ordinaatta-akseli

ja pian liftari alkaa vainota heitä

kaikki tapahtuu muutamassa sekunnissa

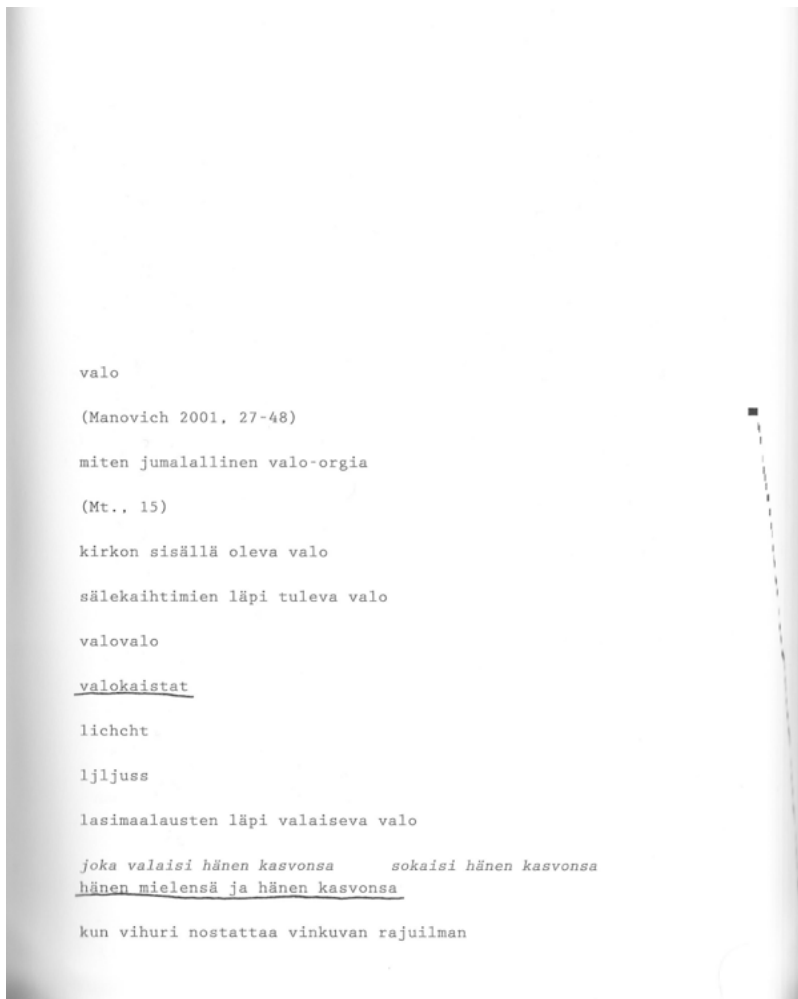
ypöyksin ylämaiden ylängöllä y-akseli ynsellee ynnä yr-
jää .

kuvitellaan tila

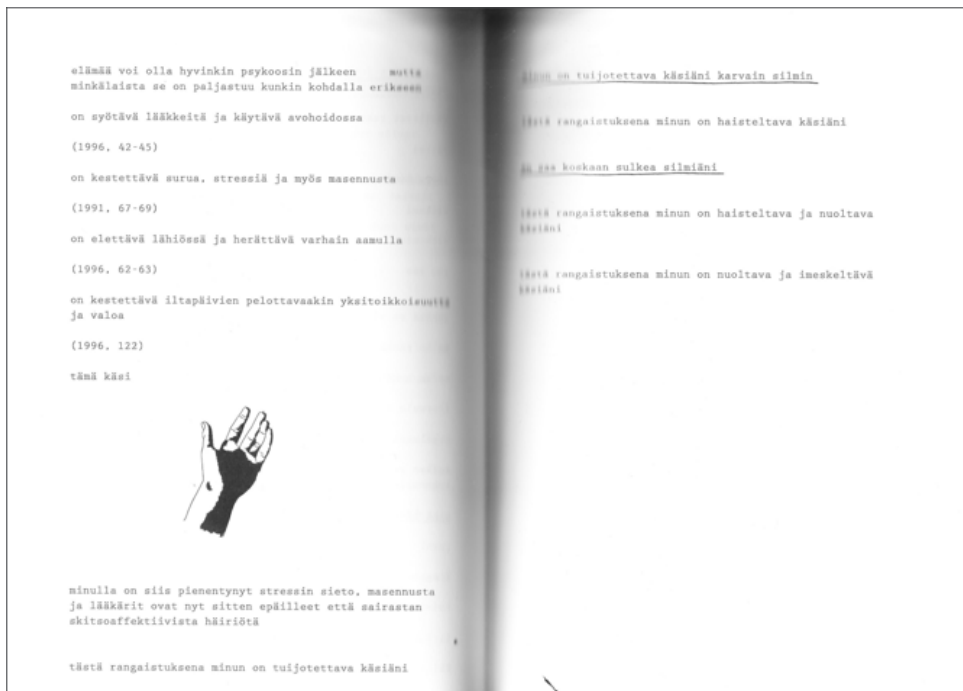
kuvitellaan kappale

kuvitelkaa halkeama kappaleessa

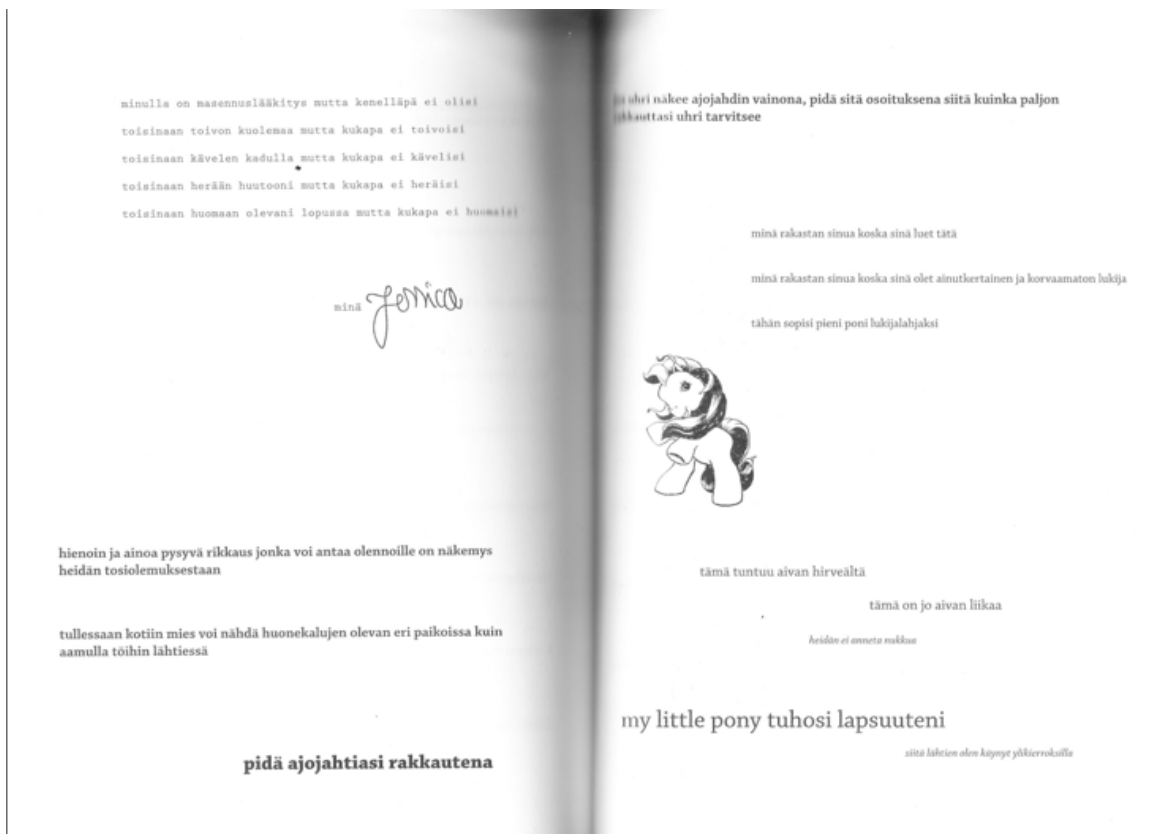
Liite 8 (Salmenniemi 2010, 3. osasto)

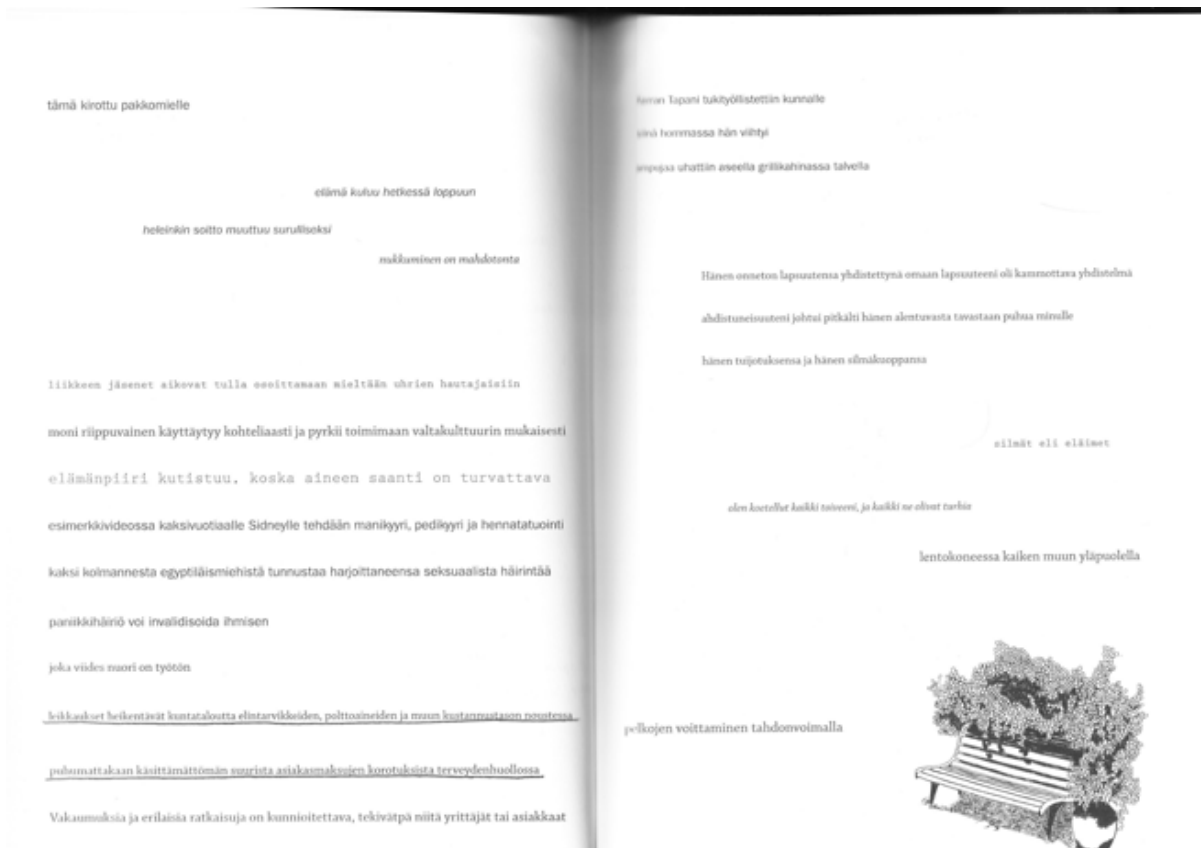
Liite 9 (Salmenniemi 2010, 3. osasto)

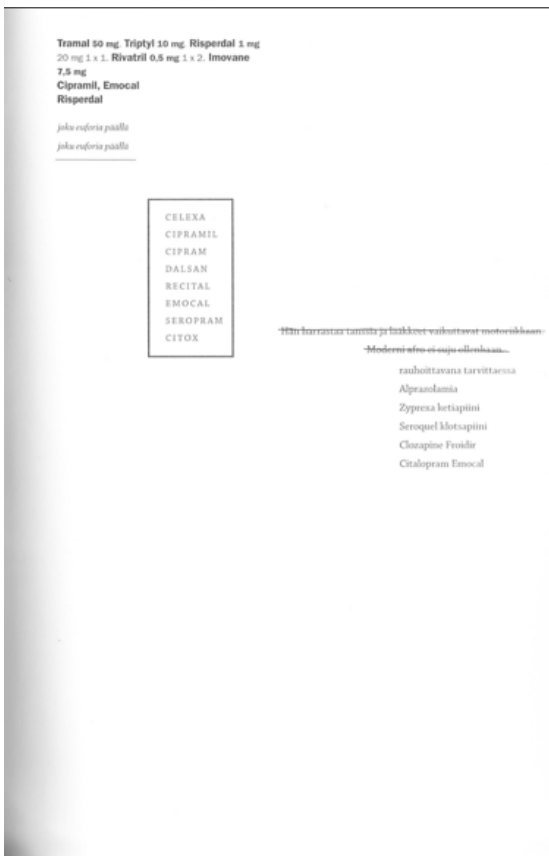
Liite 10 (Salmenniemi 2010, 3. osasto)

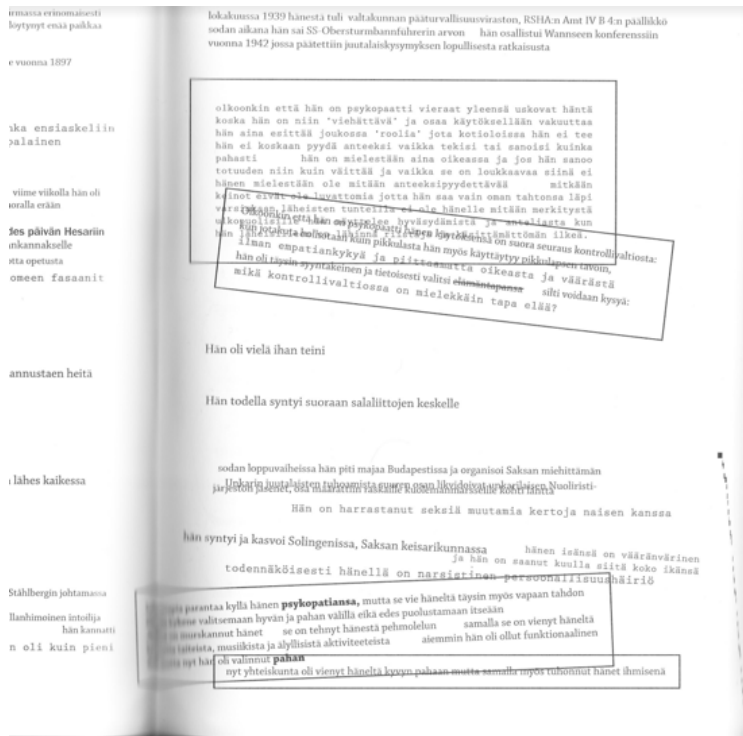
Liite 11 (Salmenniemi 2010, 4. osasto)

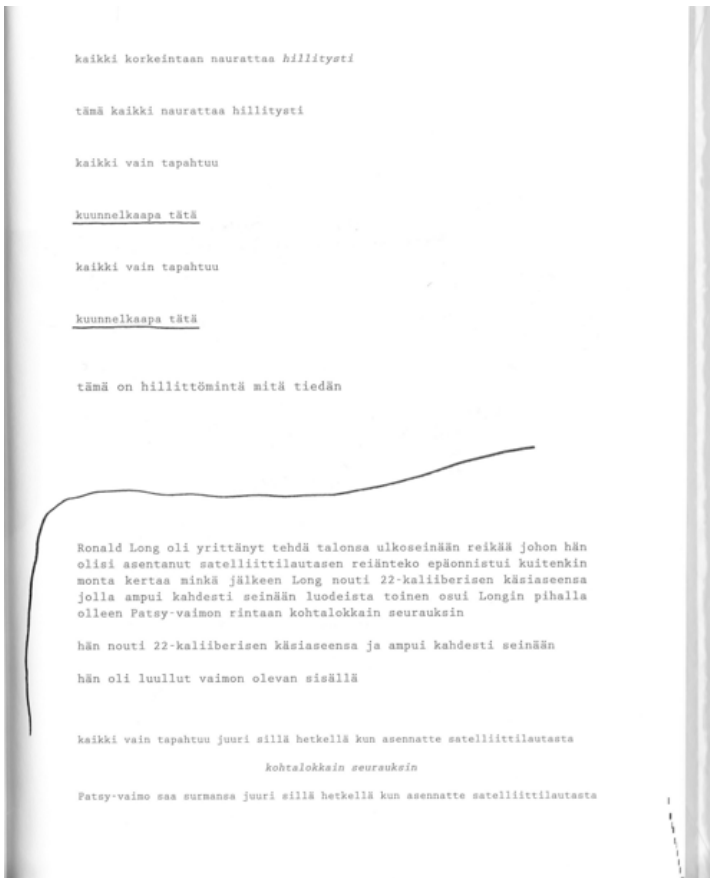
Liite 12 (Salmenniemi 2010, 1. osasto)

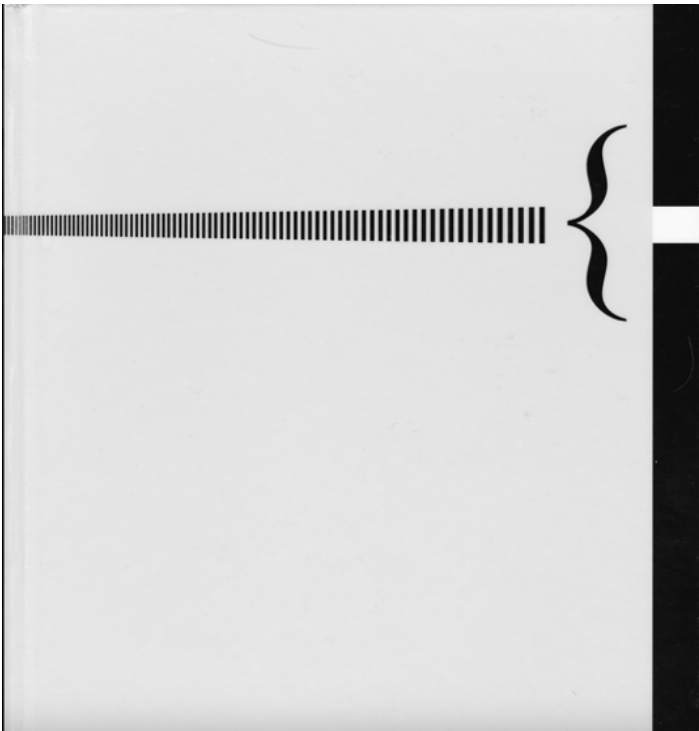
Liite 13 (Salmenniemi 2010, 4. osasto)

Liite 14 (Salmenniemi 2010, 4. osasto)

Liite 15 (Salmenniemi 2010, 4. osasto)

Liite 16 (Salmenniemi 2010, Kannet)